

БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Випуск 2.

Віктор Доманицький

Тарас Шевченко

1961

ПОДЯКА АВТОРА

Дня 30 листопада вийшла з друку моя промова «Націотворча роля гетьмана Мазепи». Таки ж другого дня вона була розіслана всім ініціаторам збірного меценатства над моїми працями, провідникам українських наукових установ, редакціям органів української преси, українським книгарням та підписчикам. За місяць відгукнулися тільки провідники українських наукових установ та газети «Свобода» в Джерсі Сіті й «Українське Життя» в Чикаго. Але відкликнулися вони в такий позитивний спосіб, що вважаю за необхідне навести (з їх дозволу) деякі уривки з їх листів і статей і публічно їм подякувати.

Отже, — ГОЛОВА НТШ В ЗДА, про д-р Р. Смаль-Стоцький, хоч лежав тоді в шпиталі й мав великі болі в нозі, написав мені в листі з дня 11. XII. 1960: «... Я вспів прочитати Вашу працю — «Націотворча роля геть. Мазепи». Знаменита! Вся суть — есенцію охопили. Сердечно вітаю Вас... з її появою»... «Це незвичайно цінний задум, дорогої Колего, — публікація Ваших націотворчих праць. Я жалію дуже, що Ви всіх їх не влучаєте у видання НТШ.»... «З радістю беру до відома Вашу пропозицію, щодо «Етапи розвитку науки про націю» і перешлю завтра до Нью-Йорку Ваше письмо до Президії, щоби удкавали»...

ПРЕЗИДЕНТ УВАН В КАНАДІ, проф. д-р Яр. Рудницький в листі до мене з дня 5. XII. 1960 написав: «Прийміть сердечні GRATULAZII й подяку з приводу появи Вашої книжки про Мазепу. Вона виглядає прекрасно: добрий папір, читкий друк і оформлення високо-естетичне. Зміст я знаю з Вашої доповіді і тому вважаю її появу друком за щасливу подію на українському книжковому ринкові»...

ВІЦЕПРЕЗИДЕНТ УВАН В КАНАДІ, д-р М. Мандрика (автор чудесної поеми «Мазепа») в листі до мене з дня 8. XII. 1960 написав: «... книжка Ваша вийшла дуже гарно: стильова обкладинка, величний портрет Великого Гетьмана, а за зміст нічого й казати, бо коли я перечитував, то все мені лунав Ваш авторитетний, ліпше сказати — пророчий голос, що, як шаблею, рубав Ваші переконані й переконливі твердження. Хоч книжка вийшла й невелика, але вона варта за великі томи історичних матеріялів, які Ви перетопили в щире золото.

Добре зробили, що видали, хоч би й з витратою своїх кінечних заощаджень, бо це обезсмертнить Вашу цінну працю щоб вона стала, як лавровим вінком для Мазепи, так і праведною наукою для українських поколінь. Щиро гратулюю Вам і бажаю доброго здоров'я і бадьорого настрою на-довго такого, з яким написана Ваша книжка!»

Щоденник «Свобода» в Джерсі Сіті надрукував у ч. 247 з дня 28 грудня 1960 р. прихильну статтю пера проф. д-р Яр. Рудницького у розділі «З нових книжок».

В щотижневику «Українське Життя» — Чикаго ч. 50 (206) з дня 10. XII 1960 вміщено статтю під заголовком «Проф. Віктор Доманицький за працю», де книжка про Мазепу названа «незвичайно вартісною».

Всім вищенаведеним провідникам української вільної науки в Північній Америці, редакції щоденника «Свобода», та редакторів М. Семчишину цієї дорогою складаю свою найщирішу подяку за моральну мені підтримку.

До дня 31 грудня 1960 внесли на фонд збірного меценатства: інж. Іван Фур (Клівленд) — 50 дол. Неоніла та Г. Гордієнки (Філяделфія) — 100 дол., проф. М. Анастазієвський (Ст. Павль) — 50 дол. інж. Іван Янович (ст Павль) — деклр. 50, сплатив: — 20 дол., Марія Процян (Міннеаполіс) (Закінчення на 3-й сторінці обкладинки)

ВІКТОР ДОМАНИЦЬКИЙ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

(СИНТЕТИЧНО — НАЦІОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ЙОГО ЖИТТЯ Й
ТВОРЧОСТИ)

З 4 автопортретами Шевченка та 27 малюнками

diasporiana.org.ua

Накладом автора

Друк: Українська Видавнича Спілка в Чикаго, 2315 Вест Чикаго Аве.
ЧИКАГО ІЛЛІНОІС

1 9 6 1

Всі авторські права застережено.

*Переклад на інші мови та перевидання дозволяється лише за згодою
автора.*

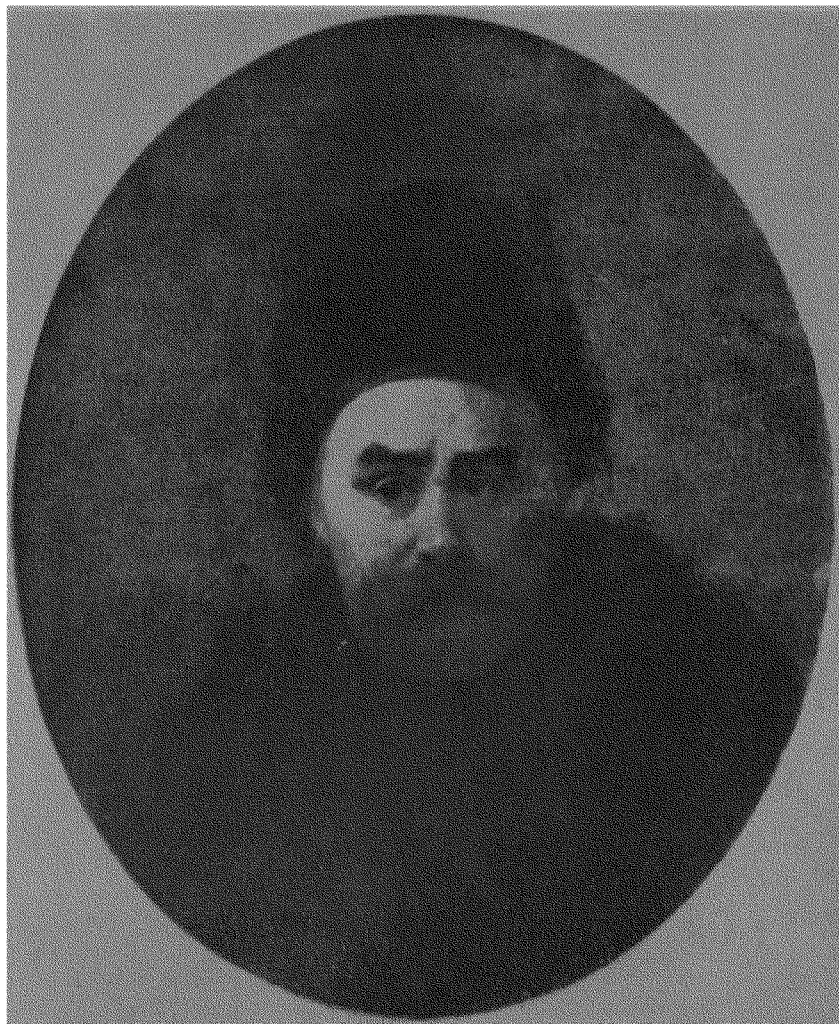
Друковано в З.Д.А.

Copyright 1961 by Victor Domanyskyj
653 Erie Str., Minneapolis 14, Minnesota, USA.

*Translation into other languages and republishing is permitted with the
author's consent.*

Printed in the USA

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

10. III. 1814 — 11. III. 1861

Це є власноручна копія, зроблена Т. Шевченком р. 1861 з його «Психологічного автопортрету» 1860 (т. зв. «національного месника»), що був виставлений на осінній звітовій виставці Петербур. Академії Мистецтв р. 1860.

З М І С Т

Вступ (Шевченкознавство диференційоване й синтетичне).

1. Походження, антропологічний тип та вроджені здібності Т. Шевченка.
2. Періоди життя й творчости Т. Шевченка.
3. Т. Шевченко, як український етнограф і фолклорист.
4. Т. Шевченко, як знавець українського звичаєвого права.
5. Історіографічні погляди Т. Шевченка.
6. Т. Шевченко, як творець української літературної мови.
7. Релігійно-філософські погляди Т. Шевченка.
8. Погляди Т. Шевченка на освіту й самоосвіту.
9. Т. Шевченко — маляр і гравер.
10. Т. Шевченко — останній кобзар і перший великий поет великої української літератури.
11. Т. Шевченко — письменник-повістяр.
12. Т. Шевченко — драматург і рецитатор віршів.
13. Т. Шевченко — виконавець українських народніх пісень.
14. Т. Шевченко — один з каменярів науки про націю.
15. Т. Шевченко — національний ідеолог і етнополітик українського народу.
16. Т. Шевченко — пророк визволення поневолених народів і світової боротьби з російським імперіялізмом.
17. Боротьба російського імперіялізму з Т. Шевченком та його ідеями.
18. Поміч українського суспільства ідеям Т. Шевченка.
19. Націотворча роля Т. Шевченка.

Вибрана література з Шевченкознавства.

В С Т У П

(Шевченкознавство диференційоване й синтетичне)

Від дня виходу в світ першої тоненької збірки віршів Т. Шевченка — «Кобзаря» 1840 р. минуло 120 літ. І зараз же по її виході в світ про Тараса Тевченка почали писати-спочатку російські критики, а далі кола авторів все розросталося, захоплюючи й інші держави та народи. За сто двадцять літ створилася окрема наука — «Шевченкознавство». Перші дослідження з цієї науки торкалися поетичної творчості Т. Шевченка. Тож не диво, що найбільше причинилися до розвитку шевченкознавства літературні критики та історики літератури. Значно пізніш і в менш досконалій формі були переведені дослідження образотворчої праці Т. Шевченка-як маляра й гравера. А вже зовсім мало лишилося згадок про Т. Шевченка як драматурга, неперевершеного рецитатора своїх віршів та виконавця українських народніх пісень. Як бачимо, шевченкознавство є диференційоване, розпарцельоване між поодинокими гуманітарними науками, що ведуть свою працю самостійно-рівнобіжно, здебільшого без узгляднення досягнень сусідніх дисциплін.

Найбільше зроблено щодо шевченкознавства в рямцях історії української літератури, але й там деякі узагальнення потребують перевірки. Шевченкознавство в рямцях історії українського малярства та граверства зробило значно менше. Шевченка-як історика та історіософа, в свій час проаналізував проф. Володимир Антонович. Шевченка-як етнографа та фолклориста, як знавця українського звичаєвого права, також мало проаналізовано; Шевченка-як педагога, проаналізували проф. С. Сірополко, проф. В. Біднов та Др. І. Брик. Шевченка-як соціолога та соціального політика проаналізовано досить сильно, але здебільшого однобоко й дуже неправдиво; Шевченка-як національного ідеолога та націолога, щойно починають студіювати. Ця наша праця є спробою синтетично націологічних студій життя й творчості Т. Шевченка.

Яка ж кінцева мета, які остаточні цілі такої синтетично-націологічної праці?

Передовсім-це справне, правдиве визначення головної, пануючої, домінантної ідеї життя і творчості Т. Шевченка.

Далі-справедлива оцінка й визначення значення-питомого тягару поодиноких періодів життя і творчості Т. Шевченка.

Нарешті, на підставі рішень цих двох проблем стає можливим **справно й доцільно вирішити проблеми національної політики**, чи, вживаючи терміну шведського теоретика науки про політику — Челлена, — **«етнополітики»**.

Отже, як бачимо, застосування синтетично-націологічної методи в Шевченкознавстві, може привести до дуже поважних змін як у науці, так і в етнополітиці, так і в дальшому житті та долі української нації.

Т. Шевченко. Шевченкова хата в с. Керелівці на Звенигородщині. 1843.

1. ПОХОДЖЕННЯ, АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ТИП ТА ВРОДЖЕНІ ЗДІБНОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА.

Тарас Шевченко народився 25 лютого ст. ст. (10 березня н. ст.) 1814 р. в одного з кріпаків магната Енгельгардта — Грицька Грушівського-Шевченка й дружини його Катерини — з роду Бойків. Народився він в селі Моринцях, Звенигородського повіту на Київщині, звідкіля походила Катерина, але за два роки Грицько Шевченко з родиною переїхав до сусіднього села «Керелівки» (так вимовляв це слово сам Тарас Шевченко, так вимовляли його односельчане, офіційна ж назва «Кирилівка»).

Батько Тараса був розумний, письменний, працюючий і спритний. Він був стельмахом — робив колеса та вози, фурманував або й чумакував до Києва, до Єлисавету чи до Одеси. Тільки так міг прогнати себе, жінку й шестеро дітей.

Увесь рід матері — Бойки з Моринець були піші (тобто без коней і волів) «халупники» та «найманці». Але прізвище

«Бойко» може вказувати на те, що в матері Тараса була домішка крові карпатських верховинців, які мають нахил до торгівлі та продукції мистецьких виробів. Може саме від матері Тарас дістав спадкові нахили до різних видів мистецької творчости ¹⁾.

Проф. Іван Раковський так змалював антропологічний тип Тараса: «Шевченко був сильно кругло-головий (брахікефал), з високим черепом (гіпсокефал), високим, при підставі вузьким, а в горі випуклим чолом (стенометоп), з носом середньо-довгим (мезоррін), легко-кирпатим» ²⁾.

Коли Тарасові минуло одинадцять літ, помер його батько. Вмираючи, Грицько Шевченко сказав: «синові Тарасові з мого хазяйства нічого не треба, він **не буде абияким чоловіком; з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо**, для його моє наслідство або нічого не буде значить або нічого не допоможе.» Батько, певно, добре помітив, як легко Тарас опанував шкільну науку, яку мав добру пам'ять, як усім цікавився, все хотів знати, яку мав чутливу душу, але одночасно бачив і нехіль хлопця до одноманітної селянської праці, його непосидючість і нахил до всіляких «чудасій»³⁾.

Вже змалечку Тарас вирізнявся з-поміж ровесників своїми здібностями. «Навчився ліпити з глини свиставки, жайворонків, умів робити пукавки й сикавки з бузини і завжди рисовав щось вугіллям або крейдою, де далось — по стінах, парканах... і рано почав жити думками у світі фантазії»... ⁴⁾.

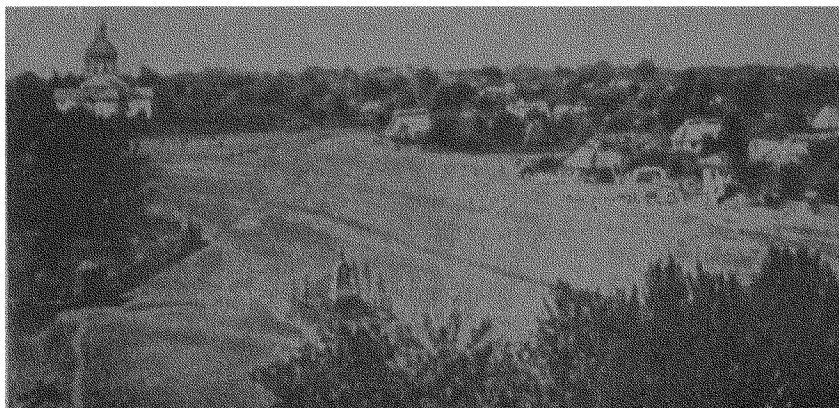
Отже, — величезна пам'ять (знав з пам'яті цілий псалтир), малярські та різьбарські здібності об'явилися в Тараса дуже рано — ще перед десятим роком життя. З них різьбарські здібності не розвинулися, але інші мистецькі здібності розвинулися до рівня генія.

1) Павло Зайцев: «Життя Тараса Шевченка». 1955. стор. 7-9.

2) Д-р Яр. Рудницький: «В справі пам'ятника Т. Шевченкові в Вінніпегу». «Канадійський фермер». Вінніпег. 1960. ч. 1. стор. 4.

3) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 19-20.

4) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 11.

Село Керелівка на Звенигородщині, де виріс Т. Шевченко (фото).

2. ПЕРІОДИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТИ Т. ШЕВЧЕНКА.

Тарас Шевченко прожив усього сорок сім літ (1814 — 1861). Перші свої образи та вірші почав творити в двадцять два роки від народження. Отже, творив він двадцять п'ять літ. Але з того більш-менш **вільно творив лише вісім літ (1838 -1847)**, бо до року 1838 він був кріпаком і був в повній залежності від свого пана, від р. 1847 був засланий у солдати, без права писати й малювати, а по звільненні з заслання був під сталим поліційним доглядом аж до смерти. Але за своє життя Т. Шевченко виконав велетенську працю поетичну, малярську, граверську й націотворчу. Це показує, як він ретельно й швидко вмів працювати.

Ціле його життя можна розділити на такі періоди-

1) **Дитячі й юнацькі** літа до 15 року свого життя Т. Шевченко провів на селах Звенигородщини як селянсько-кріпацька дитина, від 11 літ життя — круглим сиротою.

2). Свої **старші юнацькі** літа в роках 1829-1831 Тарас Шевченко перебував як кріпак-козачок разом з своїм паном у Києві, Вільні й Варшаві. «За цей час він пізнав інші краї, навчився польської мови, був свідком цікавих політичних подій (польське повстання 1830 р.), почав учитися улюбленого ма-

лярського мистецтва, пізнав чимало нових людей, чимало пережив і передумав...»⁵⁾.

3). **Молодечі літа** в роках 1831-1838 — Тарас Шевченко провів у Петербурзі як кріпак В. Енгельгардта: спочатку як його козачок, а пізніше — як учень маляра-декоратора Ширяєва.

4). Дня 22 квітня 1838 року Т. Шевченко був **викуплений з кріпаків** і став вільною людиною. Таки наступного дня він став «вольноприходящим» учнем рисувальних клас Петербурзької Академії Мистецтв, а Петербурзьке Товариство Заохочення Мистців дало йому стипендію. Цей період **1838-1843** рр. — це період найбільшої праці Т. Шевченка над собою та час його найбільшого духового зросту.

5). «Три літа»: 1843, 1844, 1845 — це двократна подорож Шевченка в Україну, маса нових вражень і переоцінка дотеперішніх поглядів та переконань, — це буйна невгаваюча праця: поетична, малярська й граверська, це закінчення Петербурзької Академії Мистецтв зо званням «свободного художника».

6). Роки 1847-1857 — це **арешт, заслання Т. Шевченка в солдати Оренбурзького Корпусу, в закаспійські пустелі** без права писати й малювати.

Це роки найбільшого пониження і знуцання.

7). Роки 1857-1861 — це останній — **Петербурзький (передсмертний) період** життя і творчости Т. Шевченка, хоч і під сталим поліційним доглядом. Але рівночасно — це час його найбільшої слави як поета, як академіка гравюри Петербурзької Академії Мистецтв і як зразка — наочного прикладу тих геніїв, що їх нищили російське кріпацтво й утиски поневоле-них народів.

5) Павло Зайцев: «Життя»... стор. 39.

Т. Шевченко. «Старости». Офорт. 1844.

З. Т. ШЕВЧЕНКО-ЯК УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОГРАФ І І ФОКЛОРИСТ.

Душа малого Тараса всмокувала з себе всі прояви української народної культури з свого українсько-сільського довкілля: колискові пісні матері, її казки, перекази дідів і батьків, співи й танці дівчат та хлопців, народні звичаї та ритуали — весільні, похоронні, різдвяні, весняні, великодні, купальські, обжинкові, маковіївсько-спасівські, тощо. А його надзвичайна пам'ять все це докладно занотувала, робила складовою частиною його світогляду, його почуття, його душі. На п'ятнадцятому році життя Тарас уже був живою ходячою енциклопедією української народної культури. Одних українських народних пісень він знав **«силу без ліку»**. І співав їх **«завжди залюбки»** — чи дома, чи в полі, чи на чужині під час праці... ⁶⁾

⁶⁾ Павло Зайцев: *«Життя...» стор. 63.*

Пізніше — р. 1835 — вже в Петербурзі Т. Шевченко познайомився з українським повістярем Євгеном Гребінкою і від нього довідався, що «існують не тільки українські пісні... а також, хоч і нечисленні, щоправда, але гарні поезії українських авторів. Довідався теж, що його рідні народні пісні.... — те ж справжня поезія, поезія, високо цінена також і чужими ученими й поетами, що не один з них уважає народню пісню за найвищий прояв поетичної творчости, яку поетам треба наслідувати. Велика, мабуть, була його радість, коли деякі з рідних пісень, що їх він сам добре знав, побачив у збірниках князя Цертелєва й Максимовича»...⁷⁾

Особливо князь М. Цертелєв, — визначний етнограф тодішньої Росії, що в р. 1819 видав збірник українських пісень (вісім дум, дві пісні), міг скріпити молодого Тараса в його любові й пошані до української народної пісні та українських звичаїв. Цертелєв писав: «українська народна поезія виявляє високо-поетичний геній українського народу й зокрема чисту **мораль**, яку українці зберегли, як єдиний спадок по предках, що його не забрала в них захланність доволішніх народів.»...⁸⁾

Ставши рисувальником Київської Археографічної Комісії (1845), при своїх подорожах по Україні Т. Шевченко записував українські пісні та народні перекази. Але записував він тільки те, чого ще ніколи не чув і не знав. А таке траплялося рідко, — тому й етнографічних та фолклористичних записів Т. Шевченка дуже мало. Зокрема р. 1846 в околицях Хвастова на Київщині Шевченко записав історичну пісню про полковника Палія та гетьмана Мазену: «Під городом Салидонном Мазепа гуляє...» Вона сильно вплинула на зміну історіографічних поглядів Шевченка. В поемі «Іржавець», написаній вже на засанні, він пише:

**«Як би були знали
Та з хвастовським полковником (Палієм)
Гетьмана еднали..»**

⁷⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 63-64.

⁸⁾ З. Кузеля: «Історія української етнографії в «Енциклопедії Українознавства» стор. 188.

А пізніше-в передсмертному періоді, ці хвастівські записи спричинилися до повної зміни історіографічних поглядів Шевченка: він поставився проти Переяславського договору гетьмана Хмельницького й нахилився до гетьмана Мазепи.

Етнографічні знання Шевченка виявляються майже в усіх його побутових й історичних гворах та гравюрах. Особливо яскраво вони виявляються в таких малярських творах: «Циганка ворожка» (акварель, 1841 р.), «Катерина» (олія, 1842 р.), «Селянська родина» (олія, 1843 р.), «Сліпий невольник» (сепія, 1843 р.) «Старости» (офорт, 1844 р.), «Судна Рада» (офорт, 1844) та в багатьох автопортретах доби заслання й передсмертного (зокрема в «Національному местнику», олія, 1860 р.), де Шевченко малював себе в національному вбранні. З них вісім автопортретів цього типу, замальовані на сторінках рукопису «Черниця-Маріянна», ще й досі не опубліковані.

На підставі праць Тараса Шевченка можна встановити деякі етнографічні «теорії», напр. «теорія шапки», «теорія кульчика».

Шапка в житті українського народу грає роль не тільки покриття голови від холоду й спеки, а й певну символічну роль: її надягають при виконанні певних родинних чи громадських доручень, обов'язків. Так напр., при заручинах тільки єдино молодий з усіх мужчин, що беруть участь в заручинах, цілий вечір не скидає шапки⁹⁾. У Шевченка в поемі «Іван Підкова» отаман човнів «Підняв шапку — човни стали». Тут шапка — символ воєнної влади.

В гравюрі Т. Шевченка «Судна Рада» всі судді урядують у шапках, а без шапок — той, хто позиває, і той, кого позивають. Тут шапка — символ влади й гідності судді.

З того можна зробити висновок, що на деяких автопортретах останнього передсмертного періода Т. Шевченко малював себе в шапці саме тому, що вважав себе при виконанні обов'язків національного вождя, національного пророка, національного местника.

⁹⁾ Проф. Хведір Вовк: «Студія з української етнографії та антропології». Прага. 1927 р. стор. 232.

Сережку (кульчик) в одному вусі ми зустрічаємо лише на тому «Психологічному автопортреті» Т. Г. Шевченка, який він виставив на річній виставці Петербурзької Академії Мистецтв після свого обрання академіком гравюри 1860 р. Такі сережки носили деякі запорозькі й донські козаки, щоб охоронити себе від усього злого. Цією сережкою в усі Т. Шевченко хотів показати, що він поділяє національні ідеали за-порожців, що він такий самий борець за волю й незалежність рідного народу, як і вони ¹⁰⁾).

Підчас заслання Шевченко щиро захопився життям і побутом поневоленого Росією народу Казахів. Усі рисунки, де він зображає казахів, пройняті великою теплотою і людяністю. Імперіялістична й колоніяльна політика Росії викликала в Шевченка гострий протест. У вірші «Думи мої, думи мої» він написав про казахів, що «вони вже убогі, уже голі... Та на золі ще моляться Богу». З етнографічно цінних малюнків цього періоду треба назвати: «Казахська жінка зо ступою», «В юрті», «Пісня молодого казаха», «Казахи біля вогню». З особливою любов'ю малював Шевченко казахських дітей: «Байгуші» (жебраки), «Державний кулак», «Хлопчик-казах топить грукбу», «Казахський хлопчик бавиться з кішкою» ¹¹⁾).

Ще більше значення, ніж етнографічні матеріали, мали матеріали про духову культуру народу — т. зв. «фолклор» ¹²⁾, що їх зібрав і широко використав у своїх творах Т. Шевченко. Саме завдяки цьому його творчість стала такою близькою, рідною українській душі. До цього питання ми ще вернемося не раз в нашому дальшому викладі. Тут лише згадаємо про його офорт «Казка» («Солдат і смерть») — 1844 р. Офорт був створений за мотивами усної народної творчості і розповідає про розмову солдата зо смертю. Цей сюжет зустрічається також і в інших народів, але Шевченко вніс у свій

¹⁰⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 363.

¹¹⁾ П. Говдя: «Т. Г. Шевченко — художник». Київ. 1955. стор. 26.

¹²⁾ Це слово англійське; його англійська транскрипція «folklor»; тому в ньому не може бути жодного м'якого «л» — обидва «л» тверді; складачі українських правописних словників роблять помилку, пишучи друге «л» м'яким («фолкльор»).

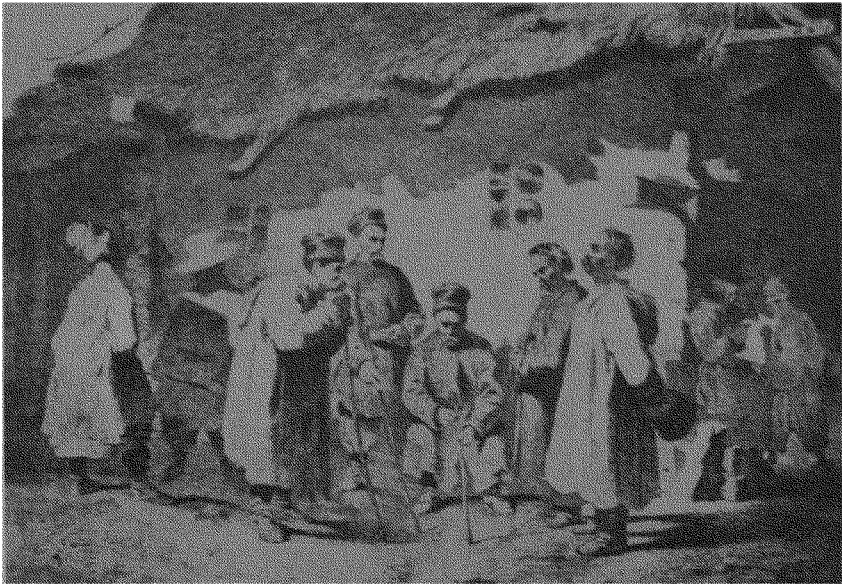
твір риси суто українські (український одяг смерти, український сільський пейзаж, тощо)¹³⁾.

Багатючий матеріал про етнографічно-фолклористичну працю Шеченка дають його подорожні альбоми.

Павло Зайцев каже: «Побіжний навіть перегляд змісту п'ятьох альбомів дає передусім цікавий матеріал для характеристики Шевченка як етнографа: він дуже добре вмів вибрати справді цікавий матеріал серед творів народньої творчости. Мало не всі пісні, записані ним, невідомі іншим збірачам. Записуючи пісні, він керувався, як видно, або їх культурно-історичною вартістю, або гарною мистецькою формою, або оригінальністю походження... Записував і варіанти, іноді і імена співців.... Де-які з записаних пісень такі мистецькі, що проф. Стороженко приймав їх за оригінальні Шевченкові твори, а Я. Забіла уважав за перерібки народніх пісень»¹⁴⁾.

¹³⁾ П. Говдя: «Т. Г. Шевченко — Художник». Київ. 1955. стор. 17.

¹⁴⁾ Павло Зайцев: «Альбоми Т. Шевченка». Повне видання творів Т. Шевченка. Чікаго. 1959. том V. стор. 290

Т. Шевченко. Судна рада на селі. Офорт. 1844.

4. Т. ШЕВЧЕНКО-ЯК ЗНАВЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА.

Шевченко ставився з великою любов'ю і пошаною до здорового родинного життя. Це показує його образ-олія «Селянська родина» з р. 1843. Тут український батько й українська мати спільно вчать своє мале дитинча ходити. Ще яскравіше малює цей пієтет Шевченка до родини його вірш «Садок вишневий коло хати», написаний в казематі жандармів у Петербурзі р. 1847. Але ще і в передсмертному періоді Т. Шевченко мріяв знайти собі дружину, «щоб з нею

**«Удвох дивитися з гори,
На Дніпр широкий, на яри
Та лани широкополі»...**

Тому не дивно, що вже в молодих літах Шевченка зацікавили інститути українського звичаєвого родинного права, зо-

крема інститут покритки, інститут сватання, весільний ритуал, інститут побратимства хлопця з дівчиною, тощо. Дуже вразила Шевченка гірка доля зведеної дівчини з нешлюбною дитиною на руках. Цей мотив повторяється сім-вісім разів у всіх періодах його творчості, головню ж у великих поемах: «Катерина» (1838), «Сліпий» і «Наймичка» (1845), «Відьма» (1847), «Марина» (1848), і «Москалева криниця» у двох варіантах — 1847 і 1857 р.р. Крім того, на цю тему намальована його картина-олія «Катерина» (1842) та написано декілька повістей: «Наймичка», «Близнята», «Прогулянка». Поему «Катерина» Шевченко починає словами:

**«Кохайтесь чорноброві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине,
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине»...**

Оже, Шевченко — не моралізатор і не «пуританин». Він дозволяє дівчині кохання з українцем, але рішуче ставиться проти кохання з москалем. В чому річ? Чому? — А тому, що в українському звичаєвому праві існують дуже гострі-тверді кари (санкції) за нешлюбне статеве співжиття дівчини з хлопцем, при чому ці кари накладаються лише на дівчину, але не на її коханця. Хлопець-українець, знаючи ці кари, береже свою кохану дівчину, старається не зробити їй кривди. Чужинці, зокрема москалі, українського звичаєвого права не знають, а як знають, то легковажать його, і як наслідок доводять дівчину до стану «покритки», тобто до «морального остракізму» з боку цілого народу. Шевченко ніде не висловлюється проти інституту покритки. Він, очевидно, в душі признавав і за цим інститутом і за весільним ритуалом глибоке морально-виховне значення та співчував дівчині, і вся гострота його слова звернена проти того, хто звів дівчину.

В повісті «Близнята» він навіть вказує місце, де прищеплю-

ється молодим паничам аморальне злочинне відношення до жінки. Це на його думку сучасні йому військові школи та старшинське товариство.

В гравюрі «Старости» (1844) Шевченко докладно й точно змальовує ритуал сватання, як початок шлюбного договору. Тут бачимо (в кутку) одного старосту (свата, посла) з довгою палицею в руках. Цю палицю дає кожному сватові парубок — як свою «вірчу грамоту», як своє уповноваження. Двох старостів вже перев'язала сватана дівчина довгими рушниками — себто дала свою згоду на шлюб.

В малюнку тушшю «Дари Богданові» («Дари в Чигирині 1649 р.»), зробленому в роках 1843-44, Шевченко хотів показати досягнення українського державного права з р. 1649 (до Переяславського договору), а саме: право гетьмана України вести безпосередні зносини з іншими державами, яке то право Москва пізніше українським гетьманам відібрала. Тому центральними постатями малюнка є чужоземні послы, що привезли «дари» й очікують «авдієнції» у гетьмана: московський — сидить у кріслі — певний свого успіху; турецький — стоїть чи ходить, менш певний себе, а польський — сидить у кутку, переконаний у безнадійності свого післанництва.

В гравюрі «Судна Рада» (1844) Шевченко хотів показати високий рівень українського судівництва, — навіть виборного селянського суду, що генетично виводиться з «копних судів» княжої доби: засідання судової ради відбувається на подвір'ї українського селянського двору на тлі української селянської хати (розшитої, бідної — кріпацької); всі судді в шапках і з довгими кийками — символи їх громадських функцій, виконування громадських обов'язків; на обличчях суддів видно пильну увагу, бажання розсудити по-божому, справедливо, безсторонньо.

Отже, всі три твори Шевченка змальовують прояви високо-розвиненого українського звичаєвого права.

Гостро цікавило Шевченка питання про кару за зраду вірі й рідному народові, і в цьому питанні він, як видно, чутко прислухався до голосу української народної правосвідомости. В «Гайдамаках» (1841) він в трагічних тонах малює, як Гонта

Т. Шевченко. Ректор Петербурзької Академії Мистецтв, Проф. Карл Брюлов, — опікун і приятель Т. Шевченка. 1835.

ріже своїх дітей за те, що вони ходили до єзуїтської школи. Шевченко рідко коли відступав од історичної правди, але в цьому місці відступив — історичний Гонта не мав дітей. Правдоподібно серед переказів керелівських дідів про Коліївщину він чув і легенду про розправу Гонти з своїми дітьми та вважав її за дуже відповідну правосвідомості українського народу. Пізніше — 1844 року, в листі до М. Гоголя, очевидно нав'язуючи до розправи Гонти та до розстрілу сина Андрія батьком Тарасом Бульбою, пише про батьків сучасної йому генерації.

**«Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю України.**

**Не заріже: викохає,
Та й продасть в різницю
Москалеві...Себто, бачиш,
Лепта удовиці
Престолові — отечеству...
Та німоті плата!...»**

Як видно, Т. Шевченко в цьому питанні приймав народну правосвідомість, яскраво сформуловану М. Гоголем: за зраду рідному народові батько має сам стати і суддею і виконавцем вироку:

**«Я тебе породив,
Я тебе і заб'ю!»..**

Шевченко болів душею, що в сучасній йому генерації така героїчна правосвідомість вже вигасла.

В драматичному уривку (російською мовою) «Никита Гайдай» було таке речення, скреслене цензурою: «..наши вольные законы въ степяхъ широкихъ оживуть». Це речення показує, як високо ставив українське звичаєве право Т. Шевченко.

*О. Сластюн. Шевченків дід Іван оповідає рідні й сусідам про Коліївщину
— ілюстрація до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».*

5. ІСТОРИОГРАФІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. ШЕВЧЕНКА.

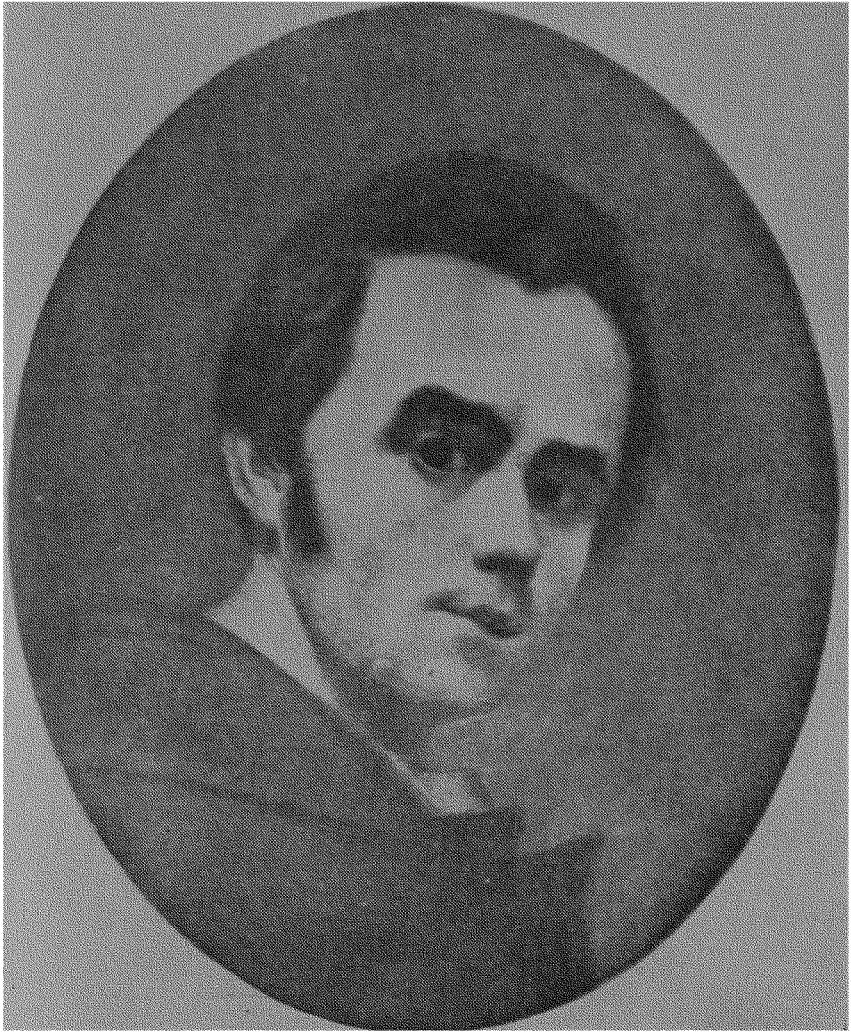
Зацікавлення історією рідного народу почалося в Шевченка ще в ранніх дитячих роках, коли він слухав оповідання свого діда Івана та інших керелівських дідів, здебільшого учасни-

ків «Коліївщини», тобто протипольського повстання 1768 р. В ті ж дитячі роки він не раз слухав мандрівних кобзарів і лірників, що співали українські історичні думи та історичні пісні; ходив зо своїми односельчанами на прощу до Мотронинського монастиря біля Чигирина, де поховані жертви Коліївщини. Як єдиний серед прочан грамотний (письменний), малий Тарас відчитував надписи на надмогильних плитах, а присутні діди негайно ділилися своїми спогадами про покійників.

В студентські літа — в Петербурзі Шевченко перечитав багато історичної літератури. Зимом 1839 року з'явився в Петербурзі український історик Микола Маркевич, що привіз з собою рукопис своєї «Історії Малоросії», в якій по раз перший були зібрані й опубліковані всі «гетьманські акти», себто обмеження прав українських гетьманів Москвою від Виговського до Апостола. Маркевич був приятелем Гребінки, і Шевченко, буваючи в Гребінки, слухав дискусії про українське минуле. Перед тим він перечитав «Історію Малої Росії» Бантиша-Каменського; тепер прочитав в рукописах «Історію Русов» невідомого автора та велику працю Маркевича. З цих трьох книжок та ще з «Запорожской Старини» Срезневського, — а це була фактично вся тодішня українська історіографія, — він брав ті історичні образи, що тривожили його фантазію. В ці ж роки Олекса Мартос, син кол. ректора Петербурзької Академії Мистецтв, славного різьбаря Івана Мартоса, та брат дружини Шевченкового професора естетики й опікуна Григоровича написав п'ятитомову історію України, де п'ятий том був присвячений гетьманові Мазепі. Шевченко бував у Григоровичів, але чи мав доступ до цієї великої історичної праці, — не відомо ¹⁵⁾.

Від жовтня 1838 р. Шевченко прийняв до своєї кімнати вбогого студента поляка Демського, що мріяв стати істориком. Вони читали разом французький переклад історії Візантії Гіббона. Демський мав твори Міцкевича й історичні праці Лелевеля. Шевченко польську мову знав і ці книжки читав. Та й не ці лише, а й іншу польську літературу.

¹⁵⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 67-68.

Т. Шевченко. Автопортрет. Олія. 1839-1840.

Року 1843 в Києві зорганізувалася «Комісія для разбора древнихъ актовъ». В червні 1845 р. комісія вирішила розширити свою програму, додаючи до неї ще археологію та археографію, тобто опис пам'яток старовини. Спроби полагодити цю справу через бюрократичний апарат не вдалися: бажаних рисунків пам'яток старовини зовсім не прислали, виправдуючись браком людей, що уміли б це зробити. Саме тоді — в вересні 1845 р. приїхав до Києва Шевченко з дипломом «свободного художника». Комісія запросила Шевченка на мандрівного рисувальника. І він майже два роки з доручення Комісії їздив по Україні та змалював цікаві для нього й для Комісії об'єкти. На його думку вдало зроблений з натури ескіз олівцем дає більше, ніж довгий докладний опис об'єкту. Кількасот його ескізів та малюнків з українського життя дають досить повний образ української культури та сучасного Шевченкові побуту. Змалював він і такі об'єкти, які сьогодні вже не існують, напр. церкву Богдана Хмельницького в Суботіві, руїни Мазепиних палат в Батурині, Густинський монастир до перебудови. Такі малюнки мають велику археологічну вартість¹⁶⁾.

Сильне враження зробила на Шевченка історична пісня про гетьмана Мазепу й полковника Палія, що він її записав на Хвастівщині 1846 р.

Історичні відомості дуже швидко й сильно вражали цілу душу Шевченка. От прочитав він про морський похід отамана Івана Серп'яги, якого Срезневський неслухно ототожнював з «сухопутним» Іваном Підковою, і негайно зродилась поема «Іван Підкова» — один з найдинамічніших у нашій поезії образів.

От прочитав він Бантиша-Кеменського короткий опис бою 1638 року і негайно створив «Тарасову Ніч», «повну кривавих привидів минулого, викликаних з нечуваною експресією, і насажену духом боротьби-духом, що вже був заснув у поневоленних козацьких нащадків»...¹⁷⁾.

¹⁶⁾ М. Кордуба: «Т. Шевченко як краєзнавець і археолог.» Повне видання творів Т. Шевченка. т. V. Чикаго. 1959. стор. 278.

¹⁷⁾ Павле Зайцев: «Життя...» стор. 68.

Т. Шевченко. Княжна Варвара Репніна. Олія. 1843.

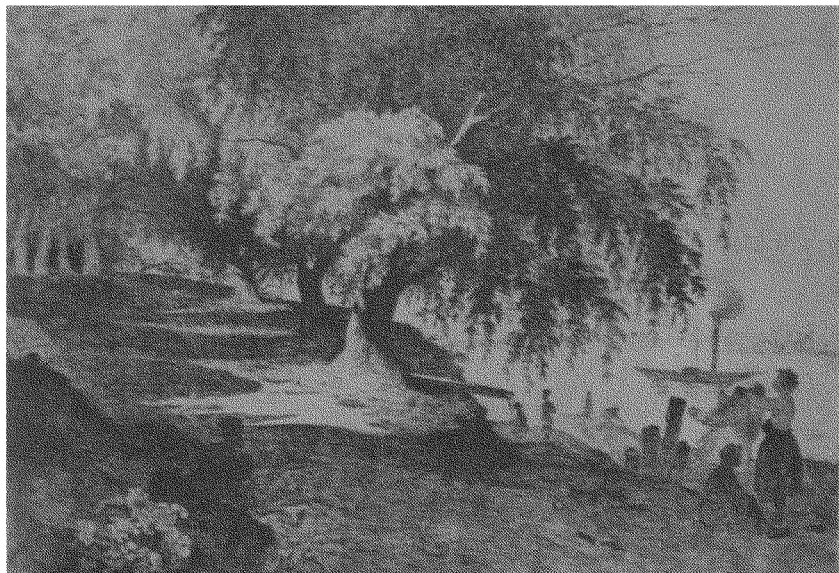
Але історіографічний світогляд Шевченка з роками мінявся-еволюціонував, і доводиться дивуватися, як він обгнав тодішніх українських історіографів та проглянув на багато літ наперед. Тодішні українські історіографи ідеалізували гетьмана Богдана Хмельницького і з причин цензурних промовчували або малювали неправдиво гетьмана Мазепу. Шевченко, починаючи він р. 1846 охолонув до гетьмана Хмельницького та почав схилитися до гетьмана Мазепи, а в передсмертному періоді (1859) він кинув на адресу Хмельницького дуже гострі слова:

**«Якби ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув
Та на замчище подивись!
Якби ти на світ не родивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе преславногo....амінь!..»**

Для мистця не є обов'язковим подавати лише історичну правду. Він може відходити від неї. Але в Шевченка таких розходжень з історичною правдою дуже мало. Та й ті розходження, що є, дуже часто не помилки самого Шевченка, а того джерела, з якого він брав відомості. Івана Підкову зробив морським атаманом Срезневський, Гонту наділив дітьми, мабуть, народній переказ.

Але історії, як національно-виховному засобу, Шевченко завжди надавав дуже великого значення, як це ми бачимо в його «Посланні до мертвих і живих»....

Великий наш історик Володимир Антонович ще р. 1889 так оцінив історичні твори Шевченка: «Шевченко, як не можна краще, зрозумів і змалював дух Запорожжя. Вибраний отаман був свідомий, що він репрезентує громадську думку, і готов був підлягати її контролі, — він звертається до громади, як до друзів, як до рівних собі. Що Шевченко так уявляв собі устрій Запорожжя, це знати з поеми «Іван Підкова». Там бачимо, що отаман зупиняє флотилію,... розповідає товаришам мету походу і питається, чи плисти далі, хоча зазделегідь добре відав, що товариство відповість: «Плишти!» — див. Антонович В.: «Объ историческихъ поемахъ Шевченка». Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца. Київ, 1888.

Т. Шевченко. У Києві. Офорт. 1844.

6. Т. ШЕВЧЕНКО-ЯК ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.

Ода-елегія Шевченка на смерть Котляревського (1838) показує, що Шевченко у «перелицьовані» Котляревського відчув і зрозумів національний елемент, відтворення історичного побуту й психологічних прикмет «козацької нації». Але мова Котляревського не могла захоплювати Шевченка, — вона була ще сильно занечищена чужими впливами. Шевченко пішов щодо мови далеко вперед, широко черпаючи з українського фольклору, який він досконало знав. Павло Зайцев так малює значення мови в праці поета: «матеріал, з якого творить поет, це-мова. Шевченко взявся творити поему («Слепую» В. Д.) з чужого мовного матеріалу, — як слід не опанованого, органічно не засвоєного. Коли в його українських поезіях слова спливали під перо з глибини підсвідомости, коли образотворчо-мовний матеріал, зібраний з безлічі знаних народ-

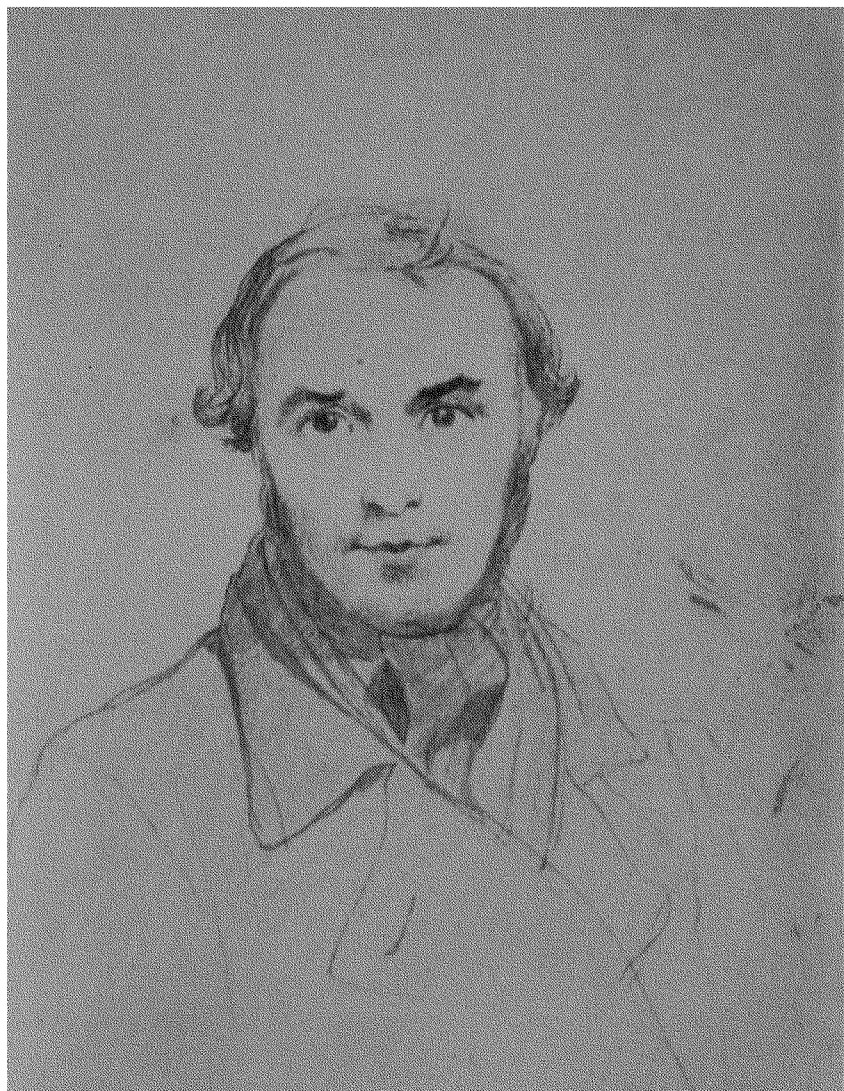
ніх пісень, лежав у мізку поета готовий у величезному запасі, то з цього творилися й пишні поетичні будівлі. Вже на заранні творчості, пишучи по-українському, Шевченко створив своєрідну українську романтичну поему, хоча багато в чому наслідував романтичну школу. Пишучи по-російському, орудував мовою підпорядкованою вивчанням чужим-«черствим», як казав, словом. Отже, силою факту мусів більше наслідувати та позичати — і свідомо і несвідомо». ¹⁸⁾

В кінці серпня 1843 р. Шевченко гостював в українського етнографа Платона Лукашевича в маєтку Березань на Переяславщині. Лукашевич побував у Галичині і піддержував зв'язки з українськими діячами в Галичині. Відповідаючи Вагилевичу, він написав: «Коли був у мене Шевченко, я запропонував йому запозичити у Вас деякі слова і форми Ваші, і він згодився.» Павло Зайцев з приводу цього слушно пише: «Згода Шевченка на використання галицьких архаїзмів (старовинних слів і виразів — В. Д.) свідчила про «соборницьке» трактування ним розвитку нашої літературної мови. Згода ця була тим більше зрозуміла, що від самих початків своєї творчості Шевченко унікав однобічної переваги в своїй літературній мові власного діалекту, в якому не бракувало деяких елементів, властивих лише нашим північним говіркам. (Свідчило це про те, що Шевченко на чужині, в Петербурзі, вивчав усі діалекти з уст земляків з різних українських земель і був одним з перших творців загальнолітературної мови)» — див. Павло Зайцев: «Життя Тараса Шевченка», стор. 102.

Пантелеймон Куліш, промовляючи над домовиною Т. Шевченка в Петербурзі (28. II. 1861), сказав: «Нема з нас ніякого достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому й відкрилася»... ¹⁹⁾

¹⁸⁾ Павло Зайцев: «Поезія Шевченка російською мовою». Повне видання творів Тараса Шевченка. том V. Чикаго. 1959. стор. 217.

¹⁹⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 335.

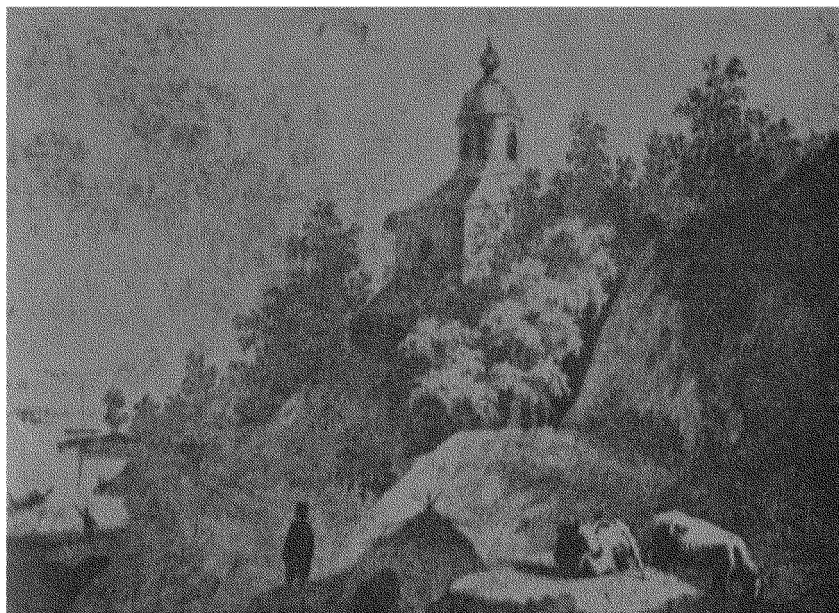

Т. Шевченко. Автопортрет. Олівець. 1845.

А інспектор 2-ої Київської гімназії М. К. Чалий, промовляючи над домовиною Шевченка в Києві, сказав: «Муза нашого Кобзаря піднесла народ в його власних очах» і «завоювала нам право літературного громадянства... в родині слов'янських народів»... ²⁰⁾).

²⁰⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 392.

Т. Шевченко. Видубецький монастир. Офорт. 1844.

7. РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ Т. ШЕВЧЕНКА.

Про релігійність Т. Шевченка та її характер існує велика література й великі суперечки. Одні, як от о. Костельник, вважали, що Шевченко є, якщо не безбожник, то принаймні представник «нездорового» релігійного скептицизму, чужого, мовляв, засадам віри й моралі...²¹⁾

Представники ж войовничого атеїзму (безбожництва) доводили, що Т. Шевченко належить до їх табору.

Українські історики літератури — В. Щурат («Св. Письмо в Шевченковій поезії», 1904), Максим Славінський («Шевченко й біблія» в «Укр. Житни», 1912), проф. С. Смалъ-Стоцький («Т. Шевченко. Інтерпретації.» 1934), довели, що відно-

²¹⁾ Дмитро Чижевський: «Шевченко й релігія». Пов. Вид. Творів Т. Шевченка. т. ІХ. Чикаго. 1960. стор. 329.

шення Шевченка до релігії зовсім не було однобічно-негативне.

Є спроби дивитися на Шевченка як на «предтечу українського Євангелізму».

Як слушно вказує проф. Д. Чижевський, «Шевченко бачив перед собою з одного боку **народню релігійність**, а з другого боку **офіційну російську церкву**. Народня релігійність — це була не тільки жива віра народня, а, мабуть, і **церква** на українському селі. Священники в рідному селі Шевченка та в околицях, про які він чував, тоді ще не були цілком відірвані від релігійного життя народу та не були ще народові чужі, як це сталося пізніше (недурно ж Шевченко любив проводити час у колах духовентства, як про це свідчить Татарчук), а знаємо й цілком певно хоч би про пізнішу (1859) зустріч Шевченка з о.Т. Лебединцевим, який шляхом української проповіді та **українізації церковного життя**, хотів оживити народне релігійне життя..²²⁾».

Офіційна російська церква (властиво Російський Уряд через Церкву) триста літ нищила українські форми церковного життя, але не могла так легко винищити в Україні традиції українського православ'я, що їх закріпила релігійна боротьба ХУІІ і початку ХУІІІ віків. В козацькі часи між тодішнім українським і московським православ'ям була глибока, основна різниця, — в самій філософії релігії, в розумінні Бога, його взаємин з людьми, Божої правди, Божої справедливості, тощо. За довгі роки перебування москалів під татарськими ханами-в Московії виробились погляди на царя, як на непомильного, самодержавного володаря цілком і всебічно підлеглих йому рабів. Ці раби мали право лише «самопонижуватися», «пресмикатися», «раболепствовать» перед царем, але не жадати від нього узгляднення якихось прав, не скаржитись на його безправ'я та несправедливість. Ці взаємини між цивільною владою і підлеглими були перенесені без змін на взаємини між Богом і віруючим. Московське православ'я знало лише непомильного самодержавного Бога-Саваофа і під-

²²⁾ Дмитро Чижевський: «Шевченко й релігія.» стор. 33

легких йому «рабів Божих». Тому в церковному житті прицепилися символи «раболепствія»: земні поклони, плазування на колінах, цілування ніг і рук священослужителям, тощо.

Інакше розвинулось **українське** православ'я. Християнська віра прийшла в Україну, коли там вже були розвинені і стояли на високому рівні родові поганські вірування, висока мораль і всебічно розроблене українське звичаєве право. Людина не була рабом померлих прародичів, предків чи в останньому перед християнством столітті — поганських богів. Вони могли гніватись на людину, відвернутися від неї, але людина могла вживати заходів, щоб боронитися перед цим гнівом. Людина мала певні права і ними не поступалася навіть перед предками й богами. І ця свідомість людських прав, людської гідності, справедливості перейшла, не без боротьби, в українське православ'я. Українці козацької доби любили й шанували свого християнського Бога, часто віддавали за християнську віру своє життя, часом власними руками забивали рідного сина за зраду прадідівській вірі й народові, але вони не почували себе «рабами Божими», не тратили своєї людської гідності в зносинах з Богом. В тяжкі хвилини життя рідного народу вони щиро й гаряче просили Бога про милосердя, про захист. Але коли їх щирі молитви не були узгляднені, вони ставали перед Богом зо скаргою, жадали справедливого суда, узгляднення своїх прав.

Так вірив у Бога і Т. Шевченко. Він був щирий син православ'я **українського**, але не православ'я московського-російського. В поезіях Шевченка можна знайти найтепліші слова про «народню релігійність, релігійність українського села, релігійність, що зв'язалась та зрослась протягом століть з усім українським народнім побутом». Шевченко не протиставляє народу церкві та її служителям, бо в його творах («Гайдамаки», 1841) «попи з кадилами, з хрестами» святять згідно з народніми переказами, ножі для народнього повстання. В повістях («Близнята», «Прогулянка», «Наймичка», «Варнак») Шевченко малює побут, насичений елементами церковними, і вони змальовані тепло, з любов'ю. Добрим прикладом є заporожці в поемі «Іржавець».

Зовсім інакше ставився Шевченко до офіційної російської церкви. Старе російське церковне малярство здається Шевченкові естетично неможливим, єпископська богослужба або великодня відправа в Кремлі робить на нього враження чужого ритуалу («щось тибетське та японське», «японська комедія») та сухої мертвої обрядовості. Він не відчував в цій богослужбі піднесення духа, загострення почуття, екстази. Що таке негативне наставлення спрямоване було не проти релігії, не проти християнства, а проти хибних, викривлених зовнішніх форм, про це говорять записи в його «Журналі» та численні уступи в його творах. Шевченко в усіх своїх переживаннях, почуттях та думках, зв'язаних з релігійним життям, відрізняє правдиву, «природну», чисту релігійність від зовнішніх форм, що, «закривають, затемнюють та псують правдивий, вічний, глибший, святий зміст релігійного переживання».

Проф. Д.Чижевський вважає одним з основних мотивів Шевченкового світогляду антропоцентризм, тобто звичку завжди й усюди ставити людину в центрі світу, світу природи та історії. Шевченко бачить в історії не ідеї, сили, події, а **людей**. «Неправда і неволя» довколо нього цілком конкретна (неволя українського народу, українського селянина, інших народів, інших часів). І цілий нарід Шевченко символізує в **людських** образах (Прометей, «матір», «стара матір», «заплакана матір») ²³⁾. Шевченко відкидає все те, що робить релігію якоюсь **відірваною від життя** (абстрактною) силою, байдужою до живої людини. Шевченко закидав сучасній йому ерархії російської православної церкви **ігнорування людських релігійних потреб**. Він проти «забобонів» (суевірства) проти зловживання релігією з політичною метою, проти «проливання сліз та крові в ім'я релігії», проти релігійних воєн, проти інквізиції та палення еретиків, проти негуманного відношення церкви до грішників. Але в усьому цьому Шевченко бачить лише виродження «правдивої» релігійної ідеї, упадок

²³⁾ Дмитро Чижевський: «Шевченко й релігія» стор. 235.

дійсної релігійності. Релігійність, на його думку, це «правда», справедливість, справедливий лад ²⁴).

Постать Христа залишається для нього центральною в історії людства та в житті людини. Але християнську релігію, на його думку треба очистити від чужих їй первнів. Очищення полягає на встановленні безпосередніх зв'язків людини з Богом; лише Бог має бути предметом віри та поклоніння, але той Бог

**«...карать і милувать не буде,
Ми не раби його, ми люди»...**

В Христі разом із Божою природою був у найвищій ідеальній формі вершок природи людської, себто Шевченко, **«антропологізує»** Христа. Але найбільше цього настрою в поемі «Марія». Це не акт блюзнірства, а «Поема — псалом»... Шевченко бачить за постаттю Марії загальну трагедію матері. Але поруч з «антропологізацією» Діви-Марії, знаходимо релігійний гімн на її честь (і таких гімнів багато у Шевченка).

Два почуття були в душі Шевченка особливо загострені: почуття **національне** й почуття **релігійне**. На тлі роздумувань над долею рідного українського народу часом в його душі повставала боротьба цих двох почувань і тоді його душа схилялася на бік почуття **національного**:

**«Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю»...**
**«---. а до того,
Я не знаю Бога!» —**

аж до віршів про «всевидяще око»..

Цікаво почути виступи богословсько-освічених осіб, теологів на захист релігійних думок Т. Шевченка. З боку українського православ'я при похороні Т. Шевченка виступили священники о. Лебединцев та о. Мацьків (у Каневі). В наші часи історик української православної церкви І. Власовсь-

²⁴) Дмитро Чижевський: «Шевченко й релігія» стор. 336-337.

кий виступив в обороні Т. Шевченка в своїй статті «Шевченко в релігійнім світлі» — («За соборність», 1934,8).

А ось виступ голови Греко-Католицької Церкви — митрополита Андрея Шептицького.

Року 1911 сповнилось п'ятдесят літ з дня смерти Т. Шевченка. Свідомі українці хотіли відправити по ньому панахиду. Російська влада їх заборонила. Наступного року на цьому ґрунті почалися заворушення студентів високих шкіл. І от р. 1912 до Києва приїзжає митрополит Андрей Шептицький і в римо-католицькому соборі відправляє панахиду по Шевченкові, виголошуючи при тому історичну промову в українській мові. Зокрема він спростував неправдиві твердження про так зване «блюзнірство» («богохульство») Шевченка. Митрополит сказав, що це були лише скарги до **Бога** в тих випадках, коли Шевченко не бачив поліпшення долі свого покривденого народу, за якого він увесь час молився перед **Богом**.

Т. Шевченко. Селянська родина. Олія. 1843.

8. ПОГЛЯДИ ШЕВЧЕНКА НА ОСВІТУ Й САМООСВІТУ.

«Педагогічні погляди Шевченка не розбігалися з поступовими педагогічними ідеями, які пізніше проголосила в Росії трійця видатних педагогів-росіян: М. Пірогов та українці з походження П. Редькін і К. Ушинський. Справді, те, що школа повинна бути **школою життя**, а не обмежуватися формальною освітою, висловив Пірогов аж у 1856 р.; що школа повинна гармонійно і всебічно **розвивати всі здібності дитини** та що освіта повинна бути **національною** — ці думки висловили Редькін і Ушинський аж у 1857 р.. Але цього мало: Шевченко перевищував згадану трійцю педагогів тим, що він особливо яскраво підкреслив велике значення **дошкільного виховання та позашкільної освіти...** ²⁵⁾».

²⁵⁾ Ст. Сірополко: «Шевченків Букварь Южнорусській». Пов. видання творів Т. Шевченка. т. V. Чікаго. 1959. стор. 245.

У Києві, в роках 1846-1847, Шевченко ближче підійшов до питання про освіту та самоосвіту. Він часто міркував про це вже на засланні та залишив свої думки в своєму «Журналі», в листах, а найбільш — у повістях писаних російською мовою.

Він вважав освіту за головний чинник поступу й культури: «Брак освіти — це початок великого лиха» («Художник»), «Де люди цураються освіти — там темнота, всякі недостачі, злидні, а вже про звичаї — краще мовчати» («Нещасний»). Шевченко вкладає цей погляд в уста двох старосвітських типів: хуторянина-селянина та священника, тобто людей, що зберігають українську національну традицію: «Наука-світ, а невчення-тьма» — каже старий Яким у повісті «Наймичка». «Корінь ученія горек, плоди же его сладкі суть» — говорить пан-отець Нил в тій же повісті. Селяни-буртянці захоплюються малим Марком, що «читає, немов пташка щебече». Герой «Варнака» — кріпак Кирило, ще дитиною вчиться французької та італійської мови, випереджує свого панича. Освіта-річ природна для кріпаків: ні вік, ні стать не перешкоджають вчитися Старий ветеран Туман у повісті «Капітанша» вчиться писати. Інвалід Трохим у «Прогулянці» вчиться грамоти, а сестра його Олена буде щасливою, коли брат її навчиться читати. Грамотний селянин любитиме книжку: Трохим, «як хижий беркут, сидить над кошиком з книгами», заглибившись у малюнки, а Яким і Марко купують собі «Життя», щоб було що цілий рік читати («Наймичка»). Але поки письменних в народі мало, окремі люди з своєї грамотности роблять джерело використання братів-гречкосіїв. Тому Шевченко каже: «освіта в народі — величезне добро, але там, де на сто людей — один письменний, вона — величезне лихо» («Капітанша») ²⁶.

Стан освітньої справи в Україні в першій половині XIX ст. був жахливо низький. На самому початку століття був одчинений університет в Харкові, а при ньому — Педагогічний Інститут; у самій харківській учбовій окрузі було відчинено

²⁶) Д-р Іван Брик: «Т. Шевченко й освіта». Пов. видання творів Т. Шевченка. У. Чикаго. 1959. стор. 235-236.

Т. Шевченко. Княгиня Єлисавета Кейкуатова. Олія. 1846.

одинадцять гімназій. Але після війни з Наполеоном запанувала в Росії «Аракчєєвщина». Адміністрація слідкувала за тим, щоб у всіх школах молодь виховували в суто-російську дусі; приватного шкільництва майже не було; неграмотність зростала. Ще гірше стояла позашкільна освіта. Лекції для народу залежали від дозволу свавільної і народній освіті неприхильної адміністрації, законів у цій справі не було. Бібліотеки — не вдалися. Тому тягнулися до ідей англійського педагога Ланкастера.

Спостерігаючи вищу та середню верству своїх сучасників, Шевченко переконався, що поступ культури їх не ушляхетнює, що моральний рівень їх такий самий, як і за середньовіччя. В повісті «Музикант» він каже: «Просвіта йде собі вперед широкими кроками, а як ми одначе недалеко відійшли від благородних лицарів-розбіншак того сльозами политого віку (себто XII ст.)». Сучасна Шевченкові школа не виконувала свого завдання — «збагачувати людське серце», навпаки — вона його «обкрадала» (пов. «Прогулянка»). А Шевченко твердо вірив, що навіть фахова освіта повинна йти в парі з усім «розвитком внутрішнього, високоморального життя» («Художник»). Школа, на думку Шевченка, має також бути **школою життя-виховувати волю**, міцні характери. На старій Україні це завдання виконувала Запорозька Січ, де «хоч звичаю козацького неберешся та побачиш світа не такого, як у бурсі, а живі м и с л і т е з товариством прочитаеш, та по-молодечій будеш Богу молитись, а не по-чернечій харамаркать» («Сліпий» — «Невольник»). Ідеал суспільного діяча-людини загартованої волі — змальовує Шевченко в поемі «Сон»: він навіть «в муці, в каторзі... не просить, не плаче, не стогне», бо «раз добром налите серце ввік не прохолоне»²⁷).

Виховання **естетичного чуття**, особливо в жінки, Шевченко вважав дуже важливою частиною освіти й виховання. Про акт Нижгородського дівочого інституту він записав такі немилі вражіння: «В залях інституту крім лавок та гризного.

²⁷) Д-р Іван Брик: «Т. Шевченко й освіта»...стор. 238.

ярмаркового портрету самодержця — ні одної картини, ні одної гравюри: чисто, гладко, як в якому-небудь манежі (шопа, де вчаться їздити на коні — В. Д.). А деж **естетичне виховання** жінки? А воно для неї так потрібне, як повітря, що освіжує віддих. Душоубці.» (6. XII. 1858). Бо Шевченко був переконаний у великому моральному значенні для людської душі «краси, в чому б вона не виявлялась» — чи то в природі, чи в творах мистецтва.

На думку Шевченка виховання повинно бути оперте на **релігійних засадах**. Він казав: «Свята велика річ-релігія для людини» (повість «Варнак»). В повісті «Близнята», говорючи про Сокиру, каже, що «найгарніша» прикмета його вдачі було те, що «був він дуже релігійним», «більш за все любив читати Новий Заповіт та глибоко розумів і відчував святі євангельські істини». Виховний процес, на думку Шевченка, має опиратися на **національні традиції і розвивати національне почуття**. Тільки поширення освіти може привести нарід до **національної свідомости**, без якої неможлива й політична самостійність. В повісті «Близнята» він каже: «тільки освіта **допомагає зберігати національне обличчя**, прищеплюючи людям «пошану до всього того, що самій тільки нації належить, та її характеризує.»

Шевченко став освіченою людиною головним чином через **самовиховання, самоосвіту**. Офіційна російська школа, на наше щастя, торкнулася його в малій мірі. До офіційної російської школи так, як і до офіційної російської церкви, Шевченко ставився **цілком негативно**, бо в ній бачив «причину несвідомости» — несвідомости національної.» У школі нас усього, всього, що тільки є, навчають, крім своєї любої рідної мови. О. школо, школо! Як би тебе швидче перешколити!» каже він у повісті «Прогулянка».

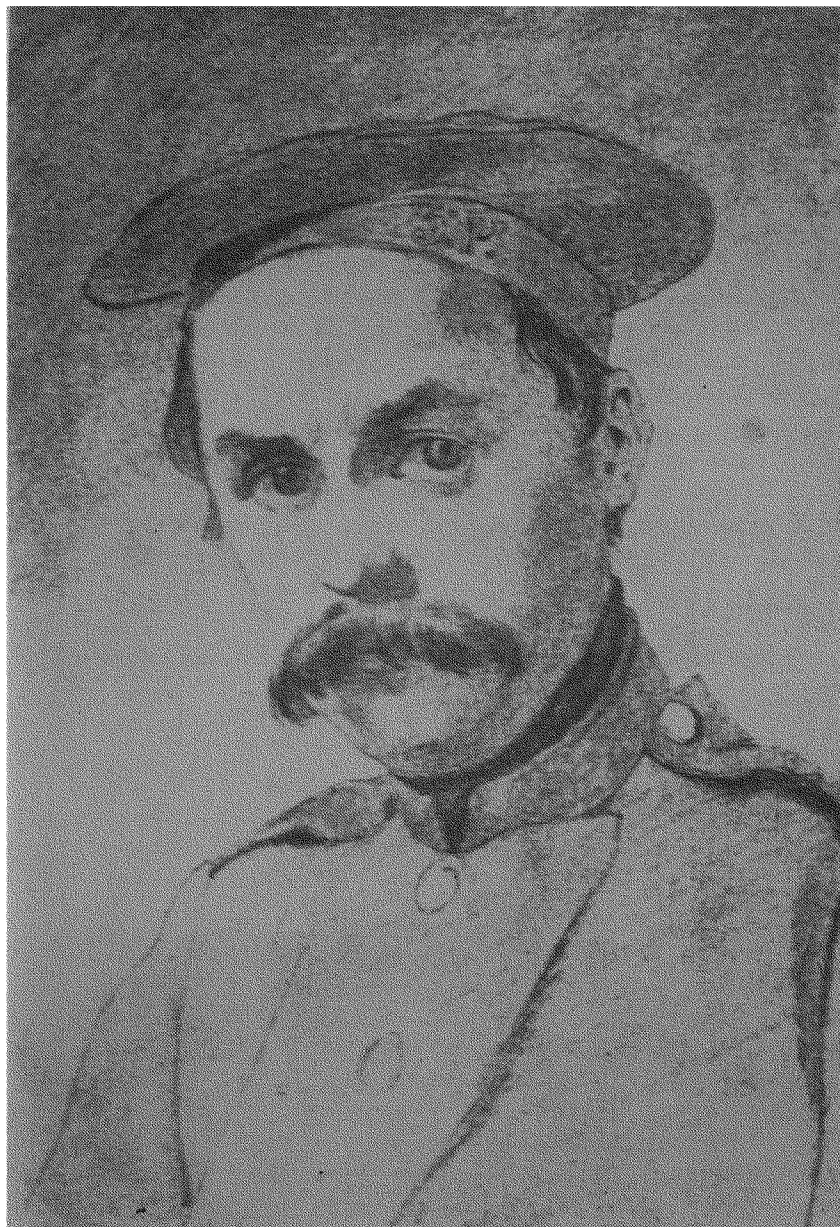
Шевченко обурювався, коли бачив в українських панів «упередження проти своєї рідної мови («Музикант»), коли зустрічав таких, що не хочуть «уст своїх паскудити мужичими словами» («Близнята»), коли бачив боязнь у матерей перед

Полтавським Інститутом, бо, мовляв, «дочки там поробляться хахлачками» («Музикант»).

Таким «просвіщенним» перевертням Шевченко протиставляє типи глибоко **прив'язаних до всього рідного** українських селян та інтелігентів. Особливо тепло змальовує він постать Андрія Обеременка, що «за двадцять літ поганого, гидкого салдатського життя не опоганив і не понизив своєї **національної** та людської гідності. Він з кожного погляду зостався вірний своїй прекрасній національності».

Шевченко з ентузіазмом віддався ідеї ширення серед народу **самоосвіти**. Для цього перед смертю склав «Букварь», опрацював плян видання народніх підручників та підтримував недільні школи для неграмотних. «Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося», писав він М. Чалому. Вдалі спроби Шевченка розбудувати **наочне навчання** розглянемо далі, — в розділі «Шевченко-як маляр і гравер».

З усіх повістей Шевченка під оглядом педагогічних ідей виділяється повість «Близнята». Це властиво трактат з царини педагогіки, лише написаний в формі оповідання. Головніми героями з'являються два хлопці близнюки, себто під оглядом спадкових, дідичних нахилів вони є однаковісенькі. Діточі роки вони проводять в тій самій здоровій, релігійній, патріотичній родині. Але їх віддали до різних шкіл; одного до військової, а другого до гімназії. І школи цей спадково-однаковий матеріял перетворили в два портилежні типи людей. З військової вийшов зденаціоналізований, аморальний тип, що заслужив за свої злочини розжалування зо старшини в салдати та заслання в закаспійські пустелі. З гімназії вийшов національно-свідомий, морально-твердий тип, що пізніше став лікарем і багато помагав людям. Отже, — Шевченко не надавав великого значення спадковим чинникам і вважав **виховання** непереможною силою в долі людини. Пізніше — в 90-х роках минулого століття європейські дослідувачі злочинности прийшли до переконання, що спадкові задатки й нахили грають теж велику роллю при формуванні духового типу людини. Як бачимо, Шевченко і в царині пси-

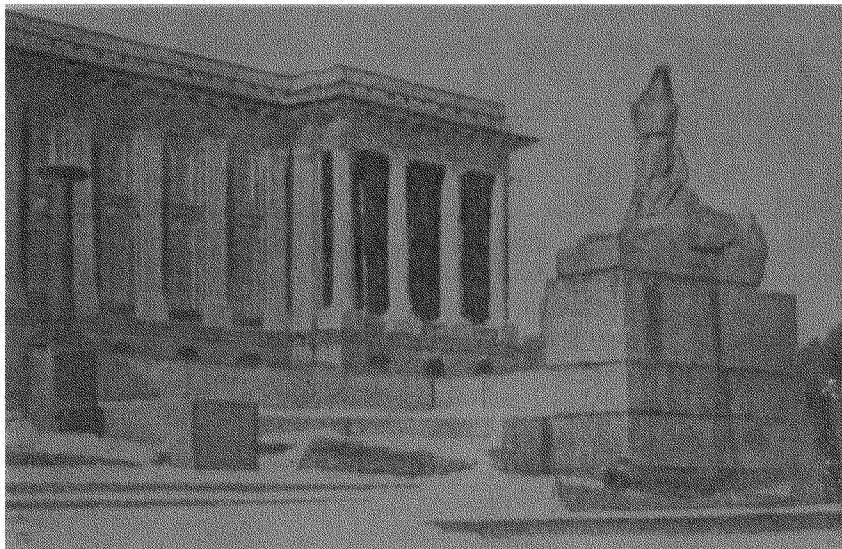

Т. Шевченко. Автопортрет (солдат 3 роты 5 батальону). 1848-1849.

хології та педагогіки заскакував наперед, обгоняв своїх сучасників.

Д-р Іван Брик так закінчує працю: «Шевченко й освіта»²⁸): «Можна сказати, що вся його поетична (ми б додали: також і повістярська та граверська — В. Д.), діяльність була **одним великим закликком до перевиховання українського суспільства**, а маніфестом у цій справі — його невмируще «Послання». Шевченкові думки про освіту в неодному сходяться з думками братчиків (Кирило-Методіївців — В. Д.), особливо — Куліша. Одначе ніхто з них так сильно не підкреслив потреби **перевиховання** суспільности, ніхто так ясно не протиставив **самоосвіту** офіційній шкільній освіті, як це зробив Шевченко. Він виразно підкреслював, що освіта, навіть фахова, повинна йти в парі з **моральним піднесенням** людини і виробленням **твердих національних характерів**. І цим саме сягнув думкою поза цілі десятиліття та зійшовся з поглядами найкращих світових просвітніх діячів ХХ-го століття»...

²⁸) Д-р Іван Брик: «Т. Шевченко й освіта»... стор. 244.

Петербурзька Академія Мистецтв, яку Т. Шевченко скінчив зо званням свободний художник» р. 1845 і до якої був обраний «академіком гравюри» р. 1860 (фото).

9. Т. ШЕВЧЕНКО — МАЛЯР І ГРАВЕР

Будучи студентом Академії Мистецтв, Шевченко дуже низько оцінював свою поетичну творчість, а дуже високо ставив свою малярську та граверську діяльність. З роками, бачучи винятково сильний вплив своїх віршів на земляків, Шевченко поволі просякався пошаною і до своєї поетичної чинности.

В перших роках студій в Академії він був під впливом т. зв. «академічної»-класичної школи (течії) в малярстві. У квітні 1838 р. за успіхи з рисунка він був нагороджений срібною медаллю. Року 1840 за перший образ-олією «Сирітка-хлопчик ділиться милостинею з собакою» одержав похвалу Ради Академії і срібну медалю 2-го ступня. Вже першим своїм олійним образом Шевченко пориває з вимогами академічної школи-брати за сюжет події з історії старовинної Греції, Риму чи з біблії. Тематами дальших малярських

праць Шевченка стають жанрові-побутові сцени та реалістичний краєвид: він прагне зображувати те, що було йому близьке й зрозуміле. Ці захоплення Шевченка не зустрічають підтримки Академії (крім ректора Академії К. П. Брюлова). Шевченкові перестали давати медалі й нагороди, хоч він на них заслуговував (остання-срібна за «Циганку, яка ворожить дівчині» 1841 р.).

В цей час Шевченко тісно заприятелював з учнем К. Брюлова, малярем-пейзажистом В. І. Штернбергом, що гаряче захоплювався Україною, три роки підряд (1836-1838) їздив в Україну і звідтіля привозив чудові образи, етюди, ескізи, присвячені українському побутові, українському краєвидові. Кращі рядки в повісті «Художник» Шевченко присвячує, поруч з Брюловим і Сошенком, В. І. Штернбергу. Збереглося кілька етюдів друзів з їхнього спільного життя в одній кімнаті: сцена голення, сплячий Штернберг, Шевченко за малюнком. Етюди й ескізи Штернберга з українського життя робили на Шевченка дуже сильне враження, перевертали йому душу. Етюд Штернберга «Кобзар з поводитирем» спричинився до того, що свою першу збірку віршів Шевченко назвав «Кобзарь», а обкладинку на збірку з образом кобзаря намалював той же Штернберг.

Шевченко поступово стає на шлях створення **реалістичної жанрової картини**. Його праці з цих років: «Циганка-ворожка» (акварель, 1841 р.), «Катерина» (олія, 1842 р.), «Селянська родина» (олія, 1843 р.), офорти з серії «Живописная Украина» (1844 р.) говорять про те, що Шевченко прагнув зображувати побут, звичаї, історичне минуле українського народу. І тут Шевченко пішов далеко вперед за свого великого вчителя К. Брюлова. Він був передтечею **реалізму в малярстві**, що прийшов у Росії пізніше — в 60-их і 70-их роках XIX ст.

Друге, в чому Шевченко обігнав своїх сучасників-малярів, — це в розумінні **кінцевої мети образотворчого мистецтва**. Тодішня Петербурзька Академія Мистецтв стояла на позиції філософа Шелінга: «Мистецтво для мистецтва.» Шевченко, побувши р. 1843 на Україні, прийшов до переконання, що

українське мистецтво мусить стати **на службу своїй обездоленій і покривдженій нації**. Воно мусить нести в народ **освіту й виховання**. Шевченко згадував собі свої юнацькі роки, коли він захоплений базарними («лубочними») образами, крав їх по заїзжих дворах, щоб потім їх змальовувати, копіювати. Шевченко пам'ятав, яке сильне враження ці нехудожні «образи суздальської школи» робили на нарід, як люди їх охоче розкупували. І тепер (р. 1843) він ставить собі за мету витиснути з продажу лубочні московські образи, а на їх місце пустити в нарід високо-артистичні національно-українські гравюри. Для цього Шевченко вистудіював три способи масового розмножування малюнків і спинився на граверстві, що дає найдосконаліші-художні відбитки малюнків. Вкінці 1844 р. він видав зошит своєї малярсько-граверської творчості під назвою: **«Живописная Україна»** («Мальовнича Україна»). Він мав намір за прибутки від цього видання викупити з кріпацтва своїх братів і сестер. В проспекті для першого зошиту Шевченко обіцяв дати такі образи: з краєвидів — «Видубецький монастир», «Чигирин», «Суботів», «Батурин», — все руїни «колишньої слави» — пункти найзавзятіших змагань за незалежність України; з історичних — «Дари Богданові й українському народові 1649 р.», «Кара смерти над Іваном Підковою», «Петро Полуботок у Петербурзі», «Семен Палій в Сибіру», «Кара за зраду над Савою Чалим»; з побутових — «Похорон молодої», «Казка про салдата й смерть», «Старости», «Чумацтво», «Перезва»; далі — низку малюнків, — все таке, чим Україна «різко відрізняється» від інших національних збірнот ²⁹⁾.

В дійсності пощастило видати лише шість гравюр- «Видубецький монастир», «У Києві», «Дари Богданові», «Старости», «Судна рада у селі» та «Салдат і смерть». Про чотири з них ми згадували вже в розділах третьому та четвертому. Тут розглянемо лише краєвиди. «Видубецький монастир» змальовує історичне місце, знане ще зперед християнської доби. Тут був ліс-урочище, де наші предки-погани ховали своїх

²⁹⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 128-129.

покійників, а пізніше мали «капище» для молитов і жертв поганським богам. Існує преказ, (автор чув його від свого батька священника), що коли князь Володимир зарядив примусове хрещення Киян, то дружинники стягнули конем з Київської гори, де пізніше була збудована Десятинна церква, дерев'яну постать бога Перуна (з золотою головою й срібними вусами) і вкинули її в Дніпро. Вода різьбу понесла, а сторонники Перунізму йшли за нею по березі Дніпра й зі сльозами на очах благали: **«Видибай, боже!»** Вода прибила різьбу до правого берега Дніпра коло урочища. Перуністи її витягли з води, поставили в урочищі, назвали його «Видибецьке» і ходили сюди приносити жертви Перунові. Пізніше дружинники дісталися і сюди, постать Перуна знищили, а на тому місці збудували «Видубецький монастир». Це одна з найкращих околиць міста Києва, і гравюра цю красу природи вдало відбиває. Офорт «У Києві» — в стилі голяндського майстра Рембрандта, показує старі смутні верби над Дніпром, — краєвид гарний і настроєвий.

В стремлінні поставити своє малярське й граверське мистецтво на службу нації, Шевченко на яких тридцять літ випередив своїх сучасників-малярів Росії. Щойно в початку 70-их років XIX ст. мистці, походження з України, сторонники реалістичного напрямку в мистецтві, заснували товариство «Передвижних (мандрівних) виставок» — скорочено — «Передвижників» і висунули гасло: **«мистецтво на службі громадським ідеалам»**. Це товариство років з тридцять мало величезний успіх і величезний вплив на суспільство — також і в Україні, де «виставки передвижників викликали прямо ентузіазм»³⁰).

Треба спинитися на краєвидах-«пейзажах» Шевченка. Вони завжди або малюють історичні місцевості, або сполучені з старими (археологічними) пам'ятками. Але до пейзажу Шевченко вводить місцеві постаті.

Цікаво розглянути, як представляє Шевченко, **«українську**

³⁰) Дмитро Антонович: «Українська культура». Курс У.Т.Г.І. Регенсбург. 1947. (цикльостиль).

хату». В його поезіях і повістях хата представлена надзвичайно поетично: «хатки біліють», «неначе граються в піжмурки». (повість «Прогулянка»), «село як писанка». Хата нам згадується з образів Куїнджі (Шаповалова), Пимоненка, Вржеща-зграбна, чистенька, естетично приємна. Зонсім щось іншого бачимо в малярсько-граверській творчості Шевченка. В його творах: «Хата Шевченка», «Вдовина хата» (олівець, 1843), «Судна рада» (офорт, 1844) бачимо хату стару, розшиту, облуплену-майже руїну.

Його хага говорить, швидше «вопіє до неба», про те, до чого довело Україну панування Росії та заведене царицею Катериною II кріпацтво. Знову ставлення мистецтва на службу нації.

У зв'язку з поглядом Шевченка на виховну силу мистецьких творів є його суто педагогічна серія малюнків — «Блудний син», виконана на засланні. Він намалював їх дванадцять; до нас дійшло лише вісім. Деякі з них є історичним документом озвірілости російської військової влади, напр. «Кара колодкою» (бістр, туш 1856-1857) «Кара шпіцрутенами» (бістр, туш 1856-1857). А всі разом є сатирою для перевиховання середнього стану — міщанства й купецтва.

На засланні у Шевченка остаточно дозріла думка взятися за гравюру, яку він вважав найприступнішим для широких мас видом мистецтва. Дня 23 липня 1857 р. він писав до графа Ф. П. Толстого, віце-президента Академії: «Поширювати через гравюру славу славних мистців, поширювати серед невластивих у тайнства мистецтва людей любов до прекрасного й доброго-ось найчистіша, найугодніша молитва до Чоловіколюбця Бога й по змозі некорислива прислуга людству»³¹).

І в останній-передсмертній період Шевченко створив декілька найкращих своїх творів граверського мистецтва: «Портрет М. С. Щепкіна» (чорний і білий олівець, 1858), «Портрет Айра Олдріджа» (чорний і білий олівець, 1858), «Притча про виноградаря» (офорт з образу Рембрандта, 1858), «Жебрак

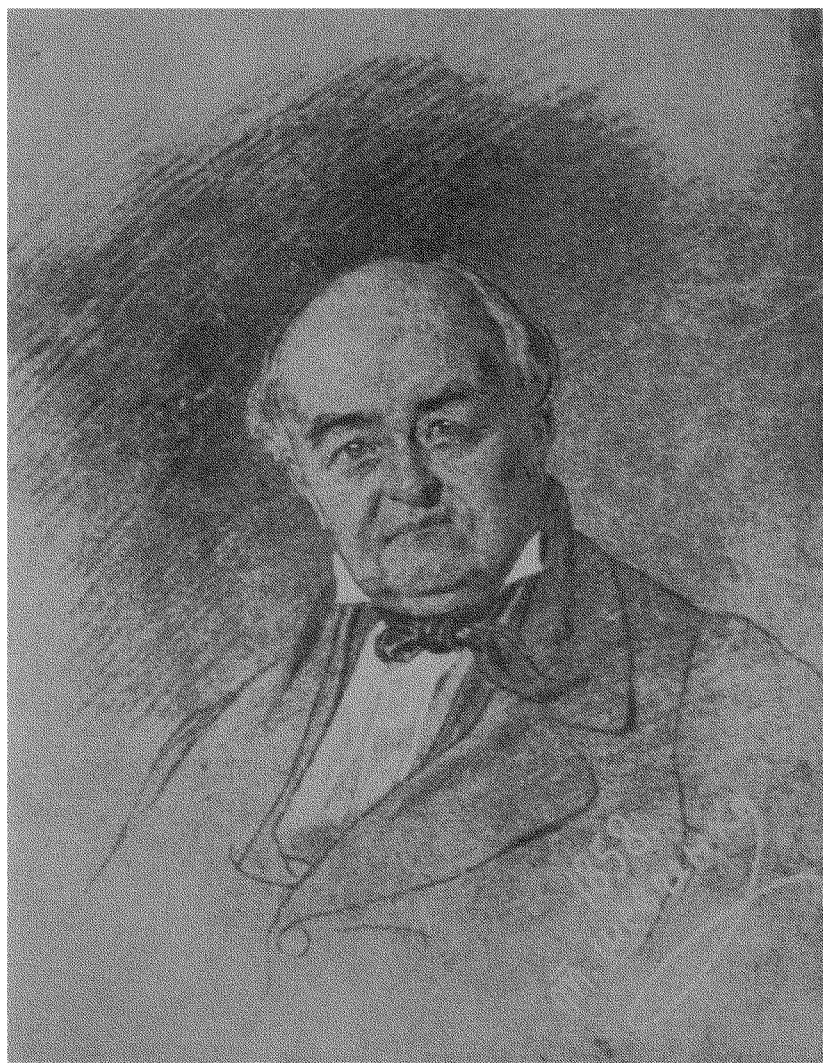
³¹) Д-р Іван Брик: «Т. Шевченко й освіта»... стор.239.

на кладовищі» (офорт-акватінта, 1859), «Портрет Ф. П. Толстого» (офорт, 1860), «Автопортрет» (1860).

Дня 2-го вересня 1860 р. Рада Петербурзької Академії Мистецтв присудила Шевченкові **звання академіка гравюри**, а 4 вересня на урочистих річних загальних зборах Академії це звання за ним затверджено. Річні урочисті збори Академії завжди зв'язані були з відкриттям «Звітної» осінньої виставки, де виставлялися праці мистців, що діставали титули, звання й нагороди. Гідно виступив на цій виставці 1860 р. новий академік — Шевченко. Він виставив п'ять чудових естампів-офортів та свій новий автопортрет, намальований олійними фарбами. Це був **твір високої мистецької вартости**, один із шедеврів Шевченкової портретової творчості-надзвичайною, світло-тіневою технікою зроблене, справді «по-рембрандтівському» виконане погруддя гнівного, грізного, українського вождя-революціонера. Завдання, яке собі поставив автор, полягало не в тому, щоб точно відтворити свої риси: мистецька вартість образу була в яскраво відданому **патосі українського народного вождя-месника**, зображеного **в смушевій шапці, українській вишиваній сорочці, з сережкою в усі...** Коли б не те, що автор сам у каталозі виставки назвав цей твір автопортретом, то ніхто б його за такий не прийняв. Він (автор — В. Д.) тільки послужив собі моделлю для цього психологічного твору»... ³²⁾.

Що хотів Шевченко сказати громадянству цим своїм «Психологічним автопортретом». Його жест треба розуміти так: «Хоч я прийняв звання академіка Петербурзької Академії Мистецтв, але я росіянином (великоросом) не є. Я — українець, нащадок українських козаків і такий же грізний месник-борець за волю, права й віру українського народу, як були Запорожці. Я чесно сповняю-продовжую українську визвольну справу, я є при виконанні цих національних обов'язків». Тому він у вишиваній сорочці, — як символі національної свідомості, у смушевій шапці, що в багатьох творах Шевченка є символом влади, урядової гідності, тому він має сережку в

³²⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 363.

Т. Шевченко. Портрет М. С. Щепкина. Чорний і білий олівець. 1858.

усі, що її носили Запорозьські й Донські козаки, як талісман (див. розділ третій). Цей образ став предметом деякої сенсації і темою критики в пресі. Образ купила за дуже високу ціну (200 карб. сріблом) дячина царя Александра II, велика княгиня Олена Павлівна, велика прихильниця звільнення селян з кріпацтва. Отже-це була демонстрація. Образ нова власниця подарувала родині графів Толстих, де Шевченка любили й шанували.

В органі царської політичної поліції — газетці «Северная Пчела» з'явилася на образ рецензія: «Мистецьке виконання цього портрету — прегарне, лише схожість не дуже вражає...

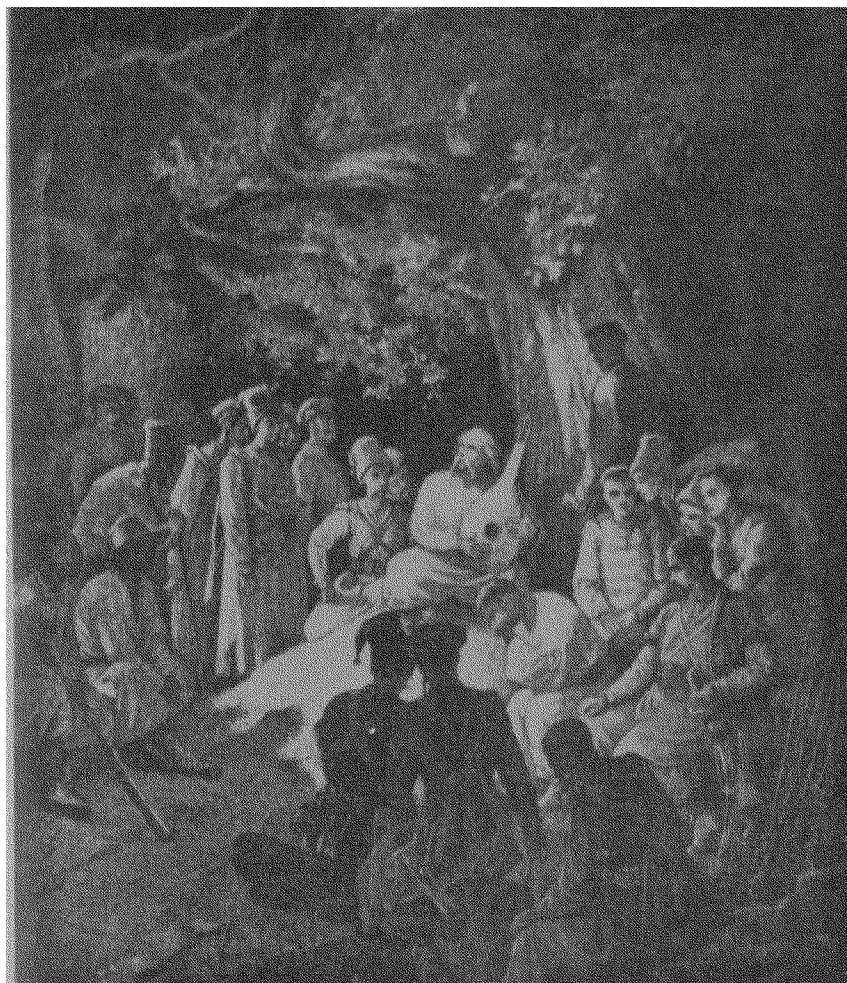
При цьому всьому Шевченко змалював себе не в справжньому своїйму вигляді. Він, скромний і миролюбний мистець, змалював себе в українських смушках і в свиті, і тому іноді раптом лунали з задніх рядів публіки голоси: «Чи то Палій, чи то Дорошенко, чи то Сагайдачний?» Дехто з першого погляду, через свою несвідомість, приймав цей портрет навіть чи не за копію з відомого портрету, здається Собеського. Панові Шевченкові бракувало тільки булави («палицы»), але магічна сила в його пері, олівці та пензлі»³³).

Для нас цей образ мусить стати **заповітом Шевченка в малярстві** й стати поруч з його поетичними творами «Посланиєм до живих і мертвих»... та «Заповітом».

Як бачимо, Шевченко як маляр і гравер виконав може трохи меншу націотворчу працю, як Шевченко-поет, і письменник, але працю дуже поважну.

До того це ж була **його професія**, — джерело сталих заробітків, що давала йому можливість займатися і поетичною та письменницькою чинністю, що матеріяльно майже нічого не давала.

33) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 364.

О. Сластіон. Кобзар співає запорожцям і гайдамакам — ілюстрація до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».

10. Т. ШЕВЧЕНКО — ОСТАННІЙ КОБЗАР І ПЕРШИЙ ВЕЛИКИЙ ПОЕТ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

В Росії в часи царя Миколи I та Александра II положення поета й письменника було невиносимо тяжке. Писати правду,

писати те, в що віруєш, влада забороняла й гостро карала. Поет-філософ Кіндрат Рилєєв був повішений, філософ-поет Чаадаєв за симпатії до католицизму був замкнений в дім божевільних, Шевченко за поему «Сон» був обернутий в солдати і засланий в Закаспійські пустелі без права писати й малювати, багато поетів і письменників були заслані на провінцію. Але й положення критика не легше було. Правдиво оцінити твори поета чи письменника, бути об'єктивним, це значило наражати себе самого на неприємності та кари. Знаючи це, мусимо подивляти об'єктивізм та громадську мужність нині замовчуваного росіянами видатного критика Аполлона Григор'єва, що зараз же після смерти Шевченка — у квітневому числі журналу «Время» надрукував таку глибоку-проникливу оцінку: «Щодо краси і сили поезії багато хто ставлять Шевченка врівень з Пушкіном і з Міцкевічем. Ми підемо далі: у Шевченка сяє та гола краса поезії народньої, якої у Пушкіна і в Міцкевича лише іскорки блищать. Натура Шевченка світліша, простіша і щиріша від натури Гоголя, великого поета України, що поставив себе в фальшиве становище — бути поетом цілком чужого йому побуту російського...**Шевченко останній кобзар і перший великий поет нової великої літератури**». Сказати більше й прозоріше в тодішніх умовах не було можливе.

Чим же були українські **кобзарі**? Це були творці історичних дум та пісень, — отже історики-поети й рівночасно композитори, що виконували думи й пісні (свої і чужі) в супроводі спочатку кобзи, пізніше — многострунного торбану, а нарешті — бандури. В XVII-XVIII століттях провідна верства козацтва, по Хмельниччині — багато «покозачених шляхтичів,» пізніше українська старшина ставали кобзарями і співом та музикою ширили в народніх масах свої націотворчі і державно-творчі ідеї. В кінці XVIII і протягом XIX ст. кобзарі-торбаністи під натиском уряду Росії майже зовсім зникли, а їх заступили сліпі мандрівні кобзарі й лірники, для яких це була мало-прибуткова, жебрацька, а всеж таки професія. Вони схоронили й передали нащадкам багато з того національного дорібку, що його створило козацтво в XVI-XVIII віках. Але се-

ред сліпих кобзарів були й правдиві поети-творці. Образ такого кобзаря-поета змалював Шевченко в поезії «Перебендя» (1839). Графічні зображення кобзарів ані Штернбергове, ані Шевченкове не віддають того патосу, того захоплення-ентузізму, з яким кобзарі співали свої думи. Такий малюнок патетичний-вже по смерті Шевченка, створив ілюстратор «Гайдамаків» артист-маляр О. Сластіон, зображаючи старого сліпого кобзаря-як він співає під дубом запорожцям і гайдамакам.

Поезія «Перебендя» складається з двох частин: в першій — кобзар «Перебендя співає серед людей», у другій — «на могилі кобзар сидить та на кобзі грає» — «старий заховався в степу на могилі, щоб ніхто не бачив, щоб вітер по полю слова розмахав, щоб люди не чули-бо то Боже слово, то серце по волі з Богом розмовля, то серце щебече Господню славу». Про «Перебендю» писали: І. Франко, О. Третяк, Олександр Колесса та П. Зайцев. Найбільше рації мають О. Колесса та П. Зайцев. На їх думку — до змалювання першого типу кобзаря (в оточенні людей) були живі життєві враження Шевченка — його враження з хлоп'ячих літ. Цей кобзар лише співець, але не творець. «Він тільки зберігає вікову традицію колективної народньої творчості». Але й колективна народня творчість-за новішими поглядами фолклористів-це творчість індивідуальна, тільки «знародніла». На могилі «сам поет хотів би, як Божий післанець, дати народові позитивні ідеали, навчити людей, що треба робити.» Чужі взірці (Міцкевіч, Пушкін) «що найбільше, помогли Шевченкові тільки оформити свої внутрішні переживання й процеси, втілити в образ стан душі, властивий геніям-поетам»³⁴). Року 1840 вийшла тоненька на 114 сторінок вісімки перша збірка віршів Шевченка — «Кобзар» і в ній на другому місці після заспіву («Думи мої, думи мої») надрукована поезія «Перебендя». Чому Шевченко дав своїй першій збірці віршів назву «Кобзар»? — Бо українські кобзарі-це були представники і носії народнього сумління, носії національної ідеї, правди й

³⁴) Павло Зайцев: «Перебендя». Повне видання творів Т. Шевченка.. Т. І. Чикаго. 1959. стор. 258-268.

справедливості, борці за вільну і незалежну Україну. Оцю ідею і мав на увазі Шевченко, коли називав свою збірку «Кобзар».

А з якими почуттями він свого «Кобзаря» творив? -В заспіві він каже, коли згадує про природу й побут України, серце рвалося, сміялось, виливало мову, виливало, як уміло!! Але «за степами та за могилами, що на Україні, серце мліло, не хотіло співать на чужині»... «Нехай душі козацької в Україні витають... там родилась, гарцювала козацькая воля, там шляхтою, татарами засівала поле, засівала трупом поле, поки не остило.... Лягла спочить... А тим часом виросла могила, а над нею орел чорний сторожем літає, і про неї добрим людям кобзарі співають. Все співають, як діялось, сліпі небораки-бо дотепні... А я...а я... тільки вмію плакати, тільки сльози за Україну, А слова — немає...» Як це все розуміти? — «Воля козацькая»-це колишня незалежність і самостійність України; «виросла могила» — приєднання України «під царя Московського православного» у Переяславі; «орел чорний» — це двоголовий орел — державний герб Росії; «а слова немає» — нема заклику до чину, до визволення, до усамостійнення України.

В «Кобзарі» 1840 р. було лише вісім творів Шевченка, а з них лише в «Івані Підкові» та в посланні «До Основ'яненка» є туга і жаль за минулим України. Була вона й у «Тарасовій ночі», але цензура скреслила. В повному виданні творів Т. Шевченка, за редакцією Павла Зайцева (Чікаго, 1959) в томі I. вміщено більше поезій з доби 1837-1842 рр. «Написані в добу панування романтизму, визначаються вони прикметами, що виводять їх за межі цього всевладного тоді напрямку... не були вони поезією для поезії, а втіленими в найкращу поетичну форму програмовими образами. Не якусь містично-романтичну, а живу, реальну Україну показує нам поет та проказує шляхи до її визволення»³⁵).

В I томі повного видання творів 1959 р. ми знаходимо передовсім «Чигиринський кобзар і Гайдамаки», а в ньому з

³⁵ Вступ до I тому Пов. видання творів Т. Шевченка. I. Чікаго. 1959. р. стор. 3.

більших творів: «Тополя», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Катерина», «Гайдамаки». З поезії ранньої доби (1837-1842), що не ввійшли до «Чигиринського Кобзаря, знаходимо: «Причинна», «На вічну пам'ять Котляревському», «Послання Н. Маркевичу», «Утоплена», «Гамалія», «Маріяна-Черниця».

Євген Маланюк каже про раннього Шевченка: «Пломінь, вірніш - стихія цього своєрідного Шевченкового романтизму, сентиментально-романтичних (балади, «Катерина») і романтично-націоналістичних творів решти «Чигиринського Кобзаря» часом вибухає з інтонаційною силою, майже неромантичною («смійся, лютий враже, та не дуже»... — До Основ'яненка). Досягає вона величного напруження в пророчо-історіософічнім пафетизмі доби «Три літа». Нарешті на засланні й по повороті спадає і трансформується у своєрідний «клясицизм» (ямбічна лірика). Але ця стихія протинає знову ж цілу творчість Шевченка (не виключаючи з неї й прозових творів) ³⁶⁾.

«Романтизм той (Шевченків — В. Д.) ніколи не мав абстрактного.. характеру романтизму канонічного.. Поезія для нього — **служення**, національна (а не лише суспільна) функція (покликання Перебенді!). Романтизм його завжди проєктується на **реальну** Україну, він має сталий контакт із дійсністю, з пейзажем, з історією, з долею народу. Був це романтизм, що знайшов своє адекватне органічно-реальне втілення. І може це давало привід деяким дослідникам (Єфремов) називати Шевченка реалістом.» ³⁷⁾.

Маланюк наводить приблизне, але в основі своїй вірне спостереження Ф. Якубовського: «Гоголь робить типові маскискульптурні зліпки... у найреалістичніших пориваннях своїх він залишається романтиком. Шевченко ж...у найромантичніших, найсентиментальніших спробах своїх залишається реалістом». («За справжні обличчя» Л. І. М., 1931) ³⁸⁾.

³⁶⁾ Євген Маланюк: «Ранній Шевченко». Повн. видання творів Т. Шевченка. І. Чикаго. 1959. стор. 347.

³⁷⁾ Євген Маланюк — там же, стор. 348.

³⁸⁾ Євген Маланюк — там же, стор. 348.

В рр. 1843 і 1845-47 Шевченко двічі відвідав Україну: Гетьманщину, рідне село Керелівку, Межигорського Спаса, Чигирин, Суботів, колишню Січ-Хортицю. Це був переломовий момент у його житті. Враження від цих місць виорали глибокі борозни-рани в серці поета і перо його потім писало вже кров'ю з цих ран. Коли він зарисовував Чигиринську гору (колишню козацьку фортецю), — переживав надзвичайне зворушення:

**«Великі дні, великі ночі,
Великі люди із руїн
На світ виходять і говорять
Говорять страшно.....Плачуть гори
І серце плаче».**

(Поема «Княжна», 1-ша редакція, 1847)

На руїнах Суботова, Чигирини, як каже Павло Зайцев, Шевченко «всім еством відчув ганьбу рабської сучасности, ввесь сором повної національної неволі, сором національної зради цілих поколінь:

**«Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в душло холодне гадюк напустила.»³⁹⁾**

«Власне там, на руїнах Суботова й Чигирини, зародилось у Шевченка непереможне бажання бити у дзвін на сполох, будити «живих і мертвих» земляків, грозити їм карою... благати й проклинати. Тут Шевченко виріс у пророка. Тут знайшли свою безпосередню генезу «Розрита Могила», «Чигирин», і «Великий Льох»... Тут остаточно зформувалася й протимосквоська політична концепція поетова... Тут ...виросла

³⁹⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 103.

...віра в те, що з посіяних ним сліз, із джерела всенаціональної історичної кривди

«...зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце трудне,
І вищідять сукровату,
І наллють живої,
Козацької тої крові,
Чистої, святої»... «Чигирин», 1844)

Тут сказав слова свого національного символу віри...

«Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти»⁴⁰).

В роках 1843-1847 (до арешту) Шевченко написав великі й могутні поетичні твори: «Розриту Могилу» (1843), «Чигирин» (1844), «Сон» («У всякого своя доля 1844»), «Послання до Миколи Гоголя» (1844), «Єретик» (1845), «Великий льох» (1845), «Наймичка» (1845), «Послання Шафарикові (1845), «Кавказ» (1845), «Послання і мертвим і живим і ненародженим землякам» (1845), «Холодний Яр» (1845), «Три літа» (1845), «Заповіт» (1845), Передмову до другого Кобзаря» (1847). Серед цих творів багато таких, що містять в собі націологічний і етнополітичний матеріал; ми їх розглянемо в дальших розділах про синтезу життя й творчости Шевченка.

В часі свого арешту-в казематі жандермарії Шевченко написав тринадцять віршів, серед них такі перлини його творчости, як «Садок вишневий коло хати», «Чи ми ще зійдемося знову», «Мені однаково»..

Німецький письменник Емануїл Райс, народжений в Україні, так пише про «Садок вишневий коло хати»: «Тема рідного села має в Шевченка подвійний характер: у ній лунає і скар-

⁴⁰) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 104.

га на соціальні та національні біди селянина, і екстатична любов до платонівського прообразу села, як осереддя вічної досконалости. Під цим поглядом особливо є маркантним його знаменитий «Садок вишневий коло хати».. «На мій особистий смак без нього українська поезія-не поезія. Шевченко сконструював ідеально безгрішний образ села на своєрідно складній п'ятирядковій строфі (а-в-в-а-в) в чотиростоповому ямбі, навіть не удаючись до метафори, епічно-простим називанням речей, і досягнув результату, що їх можна перерахувати на пальцях у кожній літературі. Такого вірша не посоромився б ні Гете, ні навіть сам Шекспір. У «Пану Тадеуші», або в «Євгенії Онегіні» не багато є рядків, які так глибоко передають квінтесенцію природи та життя свого народу... Про цей вірш можна б було написати цілі томи, не вичерпавши його, бо в ньому, в ракурсі — вся Україна, все те, що пориває до неї серця, те, за що її люблять. Якщо вірш «Садок вишневий» і є **вершиною ідилічної лірики Шевченка**, то він все ж далеко не єдиний її зразок ⁴¹⁾).

«Невольничка Муза» — це поезії, написані Шевченком в 1847-1850 роках-в перших чотирьох роках заслання — в фортеці Орській, над Аральським морем, в Новопетровському форті, над Каспійським морем та в Оренбурзі. В них часто звучать мотиви самотности, покинутости та ностальгії-туги за рідним краєм і народом... «Ні в одному з інших періодів свого життя не написав Шевченко так багато, як власне в тяжкій неволі, під заборороною писати. Ніколи геж не використав він із таким розмахом всього багатства стилістичних форм української народньої поезії, як власне там, на далекій чужині. Творчі таланти його там ще **зміцнилися**, а жага творчости вщерть переповнювала його істоту...» «**Захалявні книжечки Шевченка — один із найяскравіших документів в історії всіх часів і народів**. Вони свідчать про **незломність світогляду** в людей таких високих моральних засад, які мав наш великий поет... ⁴²⁾).

⁴¹⁾ Емануїл Райс: «Тарас Шевченко». Українська Літературна Газета Мюнхен. 1960. ч. 6.(60) ст. 2.

⁴²⁾ Передмова до тому III. Пов. видання Творів Т. Шевченка. Чікаго. 1959. стор. 3-4.

Серед творів цієї доби знаходимо такі більші речі: «Княжна» (1847), «Іржавець» (1847), «Чернець» (1847), «Москалева криниця» (перша редакція, 1847), «Варнак» (1848), «Титарівна» (1848), «Марина» (1848), «Сотник» (1849), «Полякам» (1850). До багатьох творів є декілька варіантів.

Емануїл Райс вважає, що пізніші варіанти, особливо «Марія» (1859) і навіть незакінчена «Марина» — сильніші від ранніх, значно знаменитіших (більше знаних). На його думку «ранні твори поета, звичайно слабші, є краще відомими широкій публіці, бо вони друкуються на початку книжки, а терпеливість рядового читача рідко коли витримує зусилля до кінця»... ⁴³).

Починаючи з «Марини» в цих поемах з'являється сухість, стислість і сила, взагалі властиві пізньому Шевченкові... Громової сили досягає словесна музика в «Марії».. Там же картина Єгипту, яка передхоплює речі Лесі Українки, якій все ж таки ніколи не вдалось досягти такої чіткості та моторошної сили...» ⁴⁴).

За останні п'ять літ свого життя (1857-1861) і Шевченко написав кількісно небагато. Але значення, питома вага написаних речей надзвичайно велика. Як каже Емануїл Райс: «вони є головним титулом Шевченка на безсмертя та на світову славу... він гідний стояти поруч найбільших поетів інших народів»... ⁴⁵).

Починаючи приблизно з 1857 року, його вірш набуває чисто клясичної сухости, стислості та наприкрашеності, дістає модерністичну гостроту і поглиблене почуття метафізичної самоти»... Його глибокі переживання «знаходять відгомін у простих, мужніх, бездоганно шляхетних рядках» ⁴⁶).

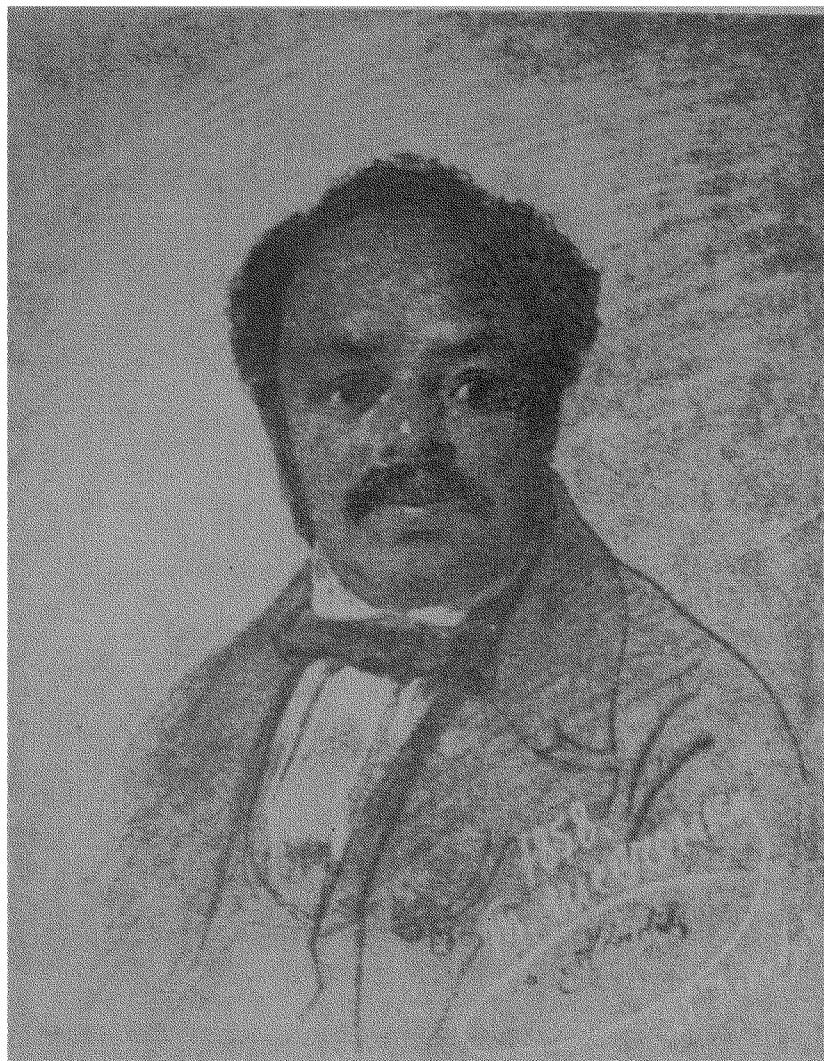
Всі ці оцінки поезії Шевченка мають релятивне і лише частково-вичерпуюче значення. Слушно каже Євген Мала-

⁴³) Емануїл Райс: «Тарас Шевченко». Укр. Літ. Газета. Мюнхен. 1960. ч. 6.(60) ст. 2.

⁴⁴) Емануїл Райс... там же.

⁴⁵) Емануїл Райс...там же.

⁴⁶) Емануїл Райс...там же.

Т. Шевченко. Портрет Айра Олдрідж. Чорний і білий олівець. 1858.

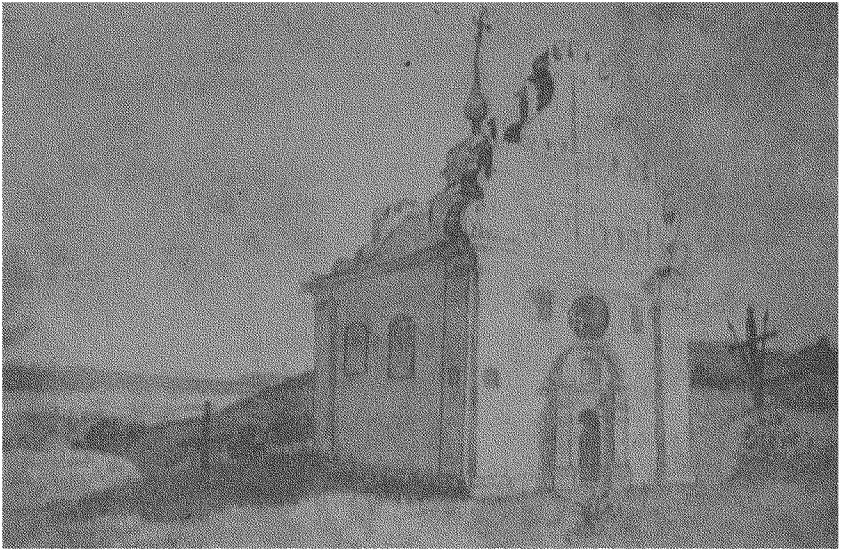
нюк: «Генія трудно убити в стисло окреслені рами. Геній прямує до найповнішого розкриття своєї особистости, до створення власного «космосу» — непереможно і всебічно. Тому часто живе відразу в кількох добах і йде в кількох напрямках»⁴⁷⁾.

А Шевченко дійсно був генієм. Аполон Григор'єв ставить його вище Пушкіна й Міцкевича, Емануїл Райс цю оцінку підтверджує і ставить Шевченка поруч з Гете і Шекспіром.

І закінчує він свою аналізу таким пророцтвом: «вірші останніх п'яти років є відкритим для всіх людських сердець, що не зачерствіли безнадійно в холодному вітрі життя-і не відхильно настане час, коли **вони стануть власністю всього людства**»⁴⁸⁾.

⁴⁷⁾ Євген Маланюк: «Ранній Шевченко»...Стор. 346.

⁴⁸⁾ Емануїл Райс... там же.

Т. Шевченко. Церква в Суботіві, збудована гетьманом Богданом Хмельницьким. 1843.

11. Т. ШЕВЧЕНКО — ПИСЬМЕННИК — ПОВІСТЯР.

В одному з своїх листів із заслання Шевченко, писав, що має повістей та оповідань біля двадцяти. Через три роки по його смерті М. Лазаревський мав одинадцять прозових творів Шевченка; до наших днів дійшло лише дев'ять. Українські автографи Шевченка його приятелі зберігали як свящину, але російським не надавали ваги — навіть розпродували їх не як збірку, а — одинцем.

А всі прозові твори Шевченка написані мовою російською. В 60-х роках ці рукописи опинилися в М. Костомарова, але коли почали їх друкувати, то двох не було, а саме: «Повесті о безродном Петрусе» та уривка драми без назви. Року 1888 журнал «Кіевская Старина» видав грубий том під заголовком: «Поэмы, повести і рассказы Т. Г. Шевченка, написаные на русскомъ языке». Це видання на загал досить справне, але воно не було бездоганним.

Чому Шевченко став повістярем, пишучи російською мо-

вою? Повісті написані в рр. 1853 — 1856. Костомаров так змалював цей період: «Після Київської справи (1847) заборонені були всі твори покараних і цензура та шпигунство почали страшно лютувати проти України. Не тільки українські книжки заборонено випускати в світ, переслідувано навіть наукові статті про Україну мовою московською; самі назви Україна, Малоросія, Гетьманщина уважались за каригідні... Огже, — самодержавна Росія не думала здавати своїх позицій: ув'язнений, позбавлений всіх людських прав, поет рішив вести обраховану на довгу мету працю над руйнуванням підстав ненависного ладу. Починає писати повісті з соціальним підкладом. Мусить їх писати в мові російській під псевдонімом: «Кобзарь Дармограй.» П. Зайцев так малює ідейний зміст повістей: «Пропаганда альтруїзму, як антитеза панському себелюбству, протест проти кріпацтва, проти рекрутчини, проти упривілейованої «военщини», пропаганда нового виховання на здорових засадах, підкреслювання української національної окремішності і т. інш.»⁴⁹⁾

Уживання Шевченком російської мови в повістях викликало серед українців певне огірчення, в деяких росіян — твердження, що Шевченко визнав російську мову за орган «общерусской» культури, ще в інших, хто хитався «між двома стихіями». В дійсності він свідомо писав по-російському, щоб самих росіян перевиховувати, та й іншою мовою не міг писати, бо українська фактично була заборонена владою. А переконань своїх він ніколи не змінював — аж до самої смерти.

Крім чужої мови-тематики, побут, і психіка типів в семи (з дев'яти) повістях типово українські. Всі вони пересякнуті гарячим українським патріотизмом.

Починаючи від 1853 р., Шевченко старається про вміщення своїх повістей та оповідань в російських часописах. Ні одна редакція не взяла їх до друку.

Найширіше й наглибше пояснення цього факту дав старий письменник С. Т. Аксанов: «Не раджу Вам друкувати цю по-

⁴⁹⁾ Павло Зайцев: «Прозова творчість Шевченка». П. в. творів. Чикаго. 1959. стор. 300.

вість (йшла мова про «Прогулянку» — В. Д.): вона без порівняння нижча від Вашого величезного поетичного таланту... **Ви — лірик, елегіст;** Ваш гумор невеселий, а жарт не завжди забавний. Правда, **де Ви торкаєтеся природи, там усе у Вас прегарне,** але це не викупає хиб цілого оповідання»... Шевченко з цим погодився.

Як прозаїк Шевченко сказав своє «нині одпускаєши» з приводу появи нового таланту — Марка Вовчка (Марія Маркевич) і його він привітав як нового «обличителя жестоких, людей неситих».

Російська мова Шевченка архаїчна, старомодня, недосконала. Єдиний літературний вплив з боку російської літератури — це вплив Гоголя: «позначився він і в сатиричних засобах Шевченка, і в мовно-стилістичних формах речень та періодів»⁵⁰). Зате впливи західно-європейської літератури сильні й різноманітні.

До позитивних прикмет повістей треба віднести мистецьке описування природи й описування характерів з глибокою психологічною правдою. Шевченко хотів бути психологом-реалістом. Фантазії, вимислу в повістях майже нема.

Але для українського читача (особливо в доброму перекладі на українську мову) повісті й оповідання Шевченка мають дуже велике значення: тут є елементи, що мають велику культурно-національну вартість. Місцевий кольорит — це для нас цінний історично-побутовий матеріал. «Ні один письменник не дав нам образу кріпацького ладу на Україні так яскраво представленого, як у повістях Шевченка. Ніхто не дав стільки описів різних місцевостей, звичаїв, побутових картин. Зокрема «Близнята», це неоцінений пам'ятник українського побуту 20-х-40-х р. минулого століття»... «український селянин виступає в них (уперше в літературі), «як тип людини західної культури, європейської ментальності: господарний, справедливий, релігійний; він не деклямує, не проповідує, не фі-

⁵⁰) Павло Зайцев: «Прозова творчість Шевченка»...стер. 305.

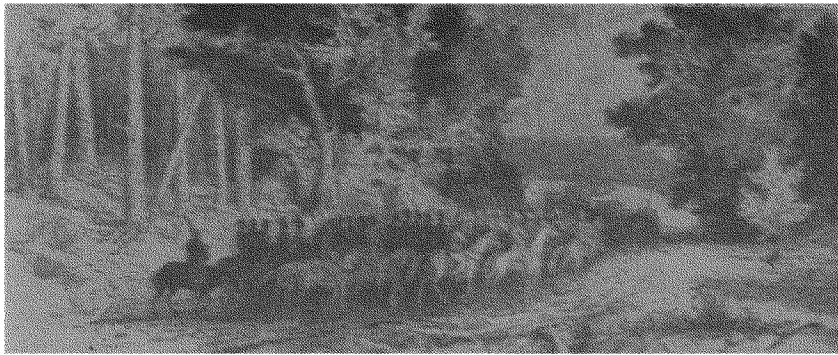

Т. Шевченко. Марія Максимовичева, дружина проф. М. Максимовича — першого ректора Київського Університету. Чорний і білий олівець. 1859.

лософує, а те, в що вірить, підтверджує чином. Він індивідуаліст, шанує свою людську гідність, гидує насильством і обманом»... ⁵¹⁾). Нарешті повісті малюють релігійні, морально-етичні, педагогічні, націологічні погляди автора.

⁵¹⁾ Павло Зайцев: «Прозова творчість Шевченка»...стор. 308-309.

О. Сластїон. Ілюстрація до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».

12. Т. ШЕВЧЕНКО — ДРАМАТУРГ І РЕЦИТАТОР ВІРШІВ.

Восени 1844 р. в Петербурзі був перший виступ (дебют) славнозвісного артиста, приятеля Шевченка, М. С. Щепкіна. Його чудова гра спонукала, мабуть, нашого поета-малюра зайнятися драматичною творчістю. До нас дійшли: українська драма «Назар Стодоля» та уривок з драми російською мовою «Никита Гайдай». Можливо, що була ще одна драма, яка до нас не дійшла.

Д. Антонович вважає, що драму «Назар Стодоля» писано для Александринського театру. З мистецького погляду «Назара Стодолю» оцінюють, як драму невдалу, з огляду на її недоладне закінчення. Це закінчення, праводоподібно, написав Шевченко на вимогу цензури (так було і з п'єсами Лермонтова, Пушкіна та інш.). Якщо ця драма була спочатку написана по-російському, то це була «найкраща в сорокових роках минулого століття оригінальна драма російською мовою»... ⁵²⁾

«Коли ж припустити, що «Назара Стодолю» написано по-українському, то мусимо сконстатувати, що після смерти Ко-

⁵²⁾ Д. Антонович: «Шевченко — драматург.» Повн. видання творів Т. Шевченка. т. У. Чикаго. 1959. стор. 210.

глярєвського ні один із сучасних письменників не дав драматичного твору, що дорівнював би цій драмі...⁵³⁾.

Перший раз ця п'єса мала бути виставлена аматорами в Петербурзькій Медично-Хірургічній Академії на Різдво 1844 р., або в самому початку 1845 р.

З несамовитим захопленням ставився до тих приготувань Шевченко. Він писав до курінного отамана Кубанського війська Кухаренка так: «Отамане, якби Ти знав, що тут робиться! Тут робиться таке, що цур йому і казати. Козацтво ожило!»

Але чи була дійсно поставлена драма «Назар Стодоля» в Медичній Академії, — на це нема покищо доказів.

Ось уже сто літ, як ця п'єса не сходить із репертуару українського театру, а столітнє життя п'єси легковажити не можна!

Другий вид сценічного мистецтва, яким володів Шевченко, — це веселі оповідання. Так Литвинів в листі до свого приятеля Бодяньського описав, як р. 1844 вони втрьох: Литвинів, Григорій Галаган та Шевченко весело проводили час у Петербурзі і зокрема, як вони провели незабутній вечір у секретаря Академії В. І. Григоровича, де «Шевченко смішив своїх друзів веселими оповіданнями...⁵⁴⁾.

Але чи не найбільший вплив на слухачів робив Шевченко способом виголошування-рецитацією своїх віршів. Буваючи на вечірках українських панів-поміщиків кол. Гетьманщини, на зборах членів Кирило-Методіївського братства, на студентських сходах у Києві, Шевченко рецитовав свої поетичні твори з таким успіхом, що доводив слухачів до найвищого ступеня захоплення, до екстази. Ось як приняла читання поеми «Безталанний» (в російській мові) княжна Варвара Рєпніна в Яготині: «О, який чудовий дар йому даний! Я не могла стримувати ридань, Капніст мовчав, Ліза (княгиня Лисавета Кейгуатова — В. Д.) теж, Таня була зворушена, Глафіра скам'яніла, у мене блищали очі, лице палало»...⁵⁵⁾.

53) Д. Антонович: «Шевченко — драматург» — стор. 210.

54) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 127.

55) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 114.

Т. Шевченко. У Решетилівці. Акварель. 1845.

13. Т. ШЕВЧЕНКО — ВИКОНАВЕЦЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Шевченко пристрасно любив українські народні пісні і знав їх сотні, а може й більше. Знав не лише слова-тексти, але й мелодії, народній спосіб виконання-«інтерпретацію» кожної пісні. Тому він любив розважатися разом з такими ж знавцями й аматорами українських пісень, як він сам. Його близьким приятелем був видатний співак Петербурзької Царської Опери («Императорских Театров») Семен Гулак-Артемовський (автор безсмертної оперети «Запорожець за Дунаєм»). Другим його приятелем був український поет Віктор Забіла, що був геніяльним оповідачем, і так само як і Шевченко, знав сотні українських пісень, а до того ще й грав на бандурі. Деякі з поезій Забіли були покладені на музику й «знародніли».

Особливо гарні «співучі» дні провів Шевченко під час весілля П. Куліша в хуторі Мотронівці 24 січня 1847 р. Наречені запросили його на боярина. Шевченко був в особливо добро-

му настрої. Тишила його ціла атмосфера: і те, що молода добре говорила по-українському і що разом зійшлася справді видатна група представників нового українського покоління: сам молодий, його боярин Шевченко і Василь Білозерський. Віктор Забіла, хоч і був старший за них, дуже пасував до цієї групи: геніяльний оповідач, добрий співак і бандурист. То в супроводі фортепіана, то під бандуру співали вони найкращих пісень. «Шевченко багато пісень співав сольо, між іншим свою улюблену «Зіроньку», співав так, що всіх просто загіпнотизував, і був увесь оточений найвищою пошаною і самих господарів і їхніх гостей»... ⁵⁶).

Другий випадок-це уживання Шевченком української пісні для порозуміння з артистом-трагіком світової слави-негром Айрою Олдріджем, геніяльним виконавцем героїчних ролей у драмах Шекспіра, незрівняним Отеллю. Вони познайомилися в родині графів Толстих. Перекладачкою була дочка Толстих Катя. Але пізніше вони зустрічалися без перекладача, хоч Олдрідж балакав тільки по-англійськи, а Шевченко англійської мови не знав. «Олдріджа захоплювали українські пісні, що їх наспівував йому Шевченко, а негр співав йому свої або англійські старовинні романси. Бувало це під час сеансів, коли Шевченко малював портрет Олдріджа»... ⁵⁷).

Все це показує, що Шевченко мав не абиякі музикальні, власне кажучи, — **вокальні здібності**. Голос мав невеликий, але приемний. І з цими невеликими голосовими даними він умів чарувати, гіпнотизувати своїх слухачів. Помагало йому високо-артистичне трактування-«інтерпретація» українських пісень, що перетворювала його спів майже в мелодекламацію.

⁵⁶) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 164-165.

⁵⁷) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 320-321.

Т. Шевченко. Дари Богданові в Чигирині. Туш. 1649.

14. Т. ШЕВЧЕНКО — КАМЕНЯР НАУКИ ПРО НАЦІЮ.

Шевченко не написав жодної розвідки чи трактату з царини науки про націю, але він створив групу поем і поезій, що то історики літератури помилково назвали їх «політичними», а в своїх повістях змалював декілька типів, що їх за теперішньою термінологією науки про націю мали б ми назвати «націократичними». Для Шевченка, як і для його сучасника-професора міжнародного права в Турині Манчіні, вже є ясным і значення так званих «об'єктивних ознак нації», «національного типу», «національного обличчя» і значення внутрішнього почуття — «любови до батьківщини» — «патріотизму», що в ті «об'єктивні ознаки нації» вдмухує життя. Він жадає від своїх земляків повного не «щербатого» патріотизму, гармонійного розвитку всіх первнів любови до батьківщини, всіх рис «національного обличчя» а передовсім — бажання і стремління до власної самостійної, незалежної української держави. Отже, він мав таке саме уявлення про націю,

як і найбільші теоретичні науки про націю, що виступали вже після нього: Маміані, Ренан, Макс Вебер, Дюркгайм, Вудро Вилсон, та інші.

Чому ми вважаємо, що термін «політичні поеми» є застарілий і помилковий? Бо наука «теорія політики» пішла вперед, розвинулася, класифікувала з'явища, які вона студіює, і ввела нові терміни для окремих груп явищ. Наприклад, видатний шведський мовознавець і каменярь «теорії політики» Р. Челлен (R. Kjellen)-в своїй ґрунтовій праці «Основи системи політики»⁵⁸) — національній проблемі відводять окрему ділянку, яку він назвав «Етнополітикою». По суті це є національна політика, або-практична націологія. Взагалі ж у своїй системі політики Челлен має на увазі державну націю, і дослідженню державної нації присвячує окрему ділянку свого нарису та дає їй назву «демополітика»; ця ділянка свідомо обминає недержавні-поневолені нації. Шевченко цікавився державою-імперією остільки, оскільки вона гнобила інші-поневолені народи, цікавився її імперіялізмом та способами денационалізації поневолених народів, але не цікавився ані зовнішньою, ані рештою внутрішньої політики держав-гнобителів. Тому його поеми й поезії найбільше можна було б назвати «етнополітичними», а справніше буде назвати їх «націологічними» чи «націократичними».

Явно скерованою проти імперіялізму Росії є поема «Сон (У всякого своя доля)». Вона починається словами:

«У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину»...

Це дуже прозорий натяк на загарбництво, на імперіялізм Росії, що силою підбила сто вісім народів. Але далі в цій поемі

⁵⁸) R. Kjellen: "Grundriss zu einem System der Politik." 1920.

Шевченко плянує майбутнє національне визволення:

«А ти, моя Україно,
Безталання вдово,
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову...
...Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!
Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!..»

Як розуміти ці вислови?—«Сонце встане-то зійде сонце національної волі; «ворог» — то Росія: «жива правда у Господа Бога» — то значить, що Бог справедливий і визволить український народ з національної неволі. Сам Шевченко назвав поему «Сон» **комедією**, але в дійсності-це сумний образ митарств душі Шевченка, змученої національними утисками та кривдами. Ті місця в поемі, де Шевченко малює царя Миколу I та його дружину-царицю Олександрю (німецьку принцесу), просякнуті жовчю та злим сміхом: бив ворога на осліп,-як б'ють на селі конокрадів. Шевченко з усієї сили ненавидів чотири постаті з російської династії Романових, які особливо сильно спричинилися до скасування незалежності України. Це були: Петро I, Катерина II, Микола I, та його жінка-цариця Олександра. І поема «Сон» — це є в дійсності **акт обвинувачення проти них**. Виступ проти цариці Олександри особливо сильно пошкодив Шевченкові. Саме за це місце поеми Микола I обернув Шевченка в солдата й заслав до закаспійських пустель, саме за нього новий цар-Александр II не давав Шевченкові амнестія, і треба було великих зусиль графа і графині Толстих, щоб зламати опір царя.

Другою націологічною поемою Шевченка є «Єретик» (1845). Про чеського борця за правду **Івана Гуса** Шевченко почув від проф. Йосипа Бодянського, що був знавцем національних рухів слов'янських народів, в початку 1844 р.. Бодянський дав

Шевченкові і працю свого учня Палаузова про Івана Гуса. Прочитавши цю працю, поет знайшов великі подібності (аналогії)-між положенням у Чехії в добу Констанцького собору і положенням в Україні в добу Шевченка, а в цілій постаті Гуса відчув себе самого, свою боротьбу за правду. Писав про Чехію, а перед очима все вставала йому замучена Україна. І коли він писав:

**«Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
А на апостольським престолі
Чернець годований сидить.» —**

то це зовсім не було глузування з відносин у середній Європі і в Римі. Це в Росії панувала «неправда й неволя», це в Україні та в інших поневолених Росією країнах «народ замучений мовчить», це на митрополичих і єпископських стільцях російської православної церкви засіли «ченці годовані». А молитва Гуса до Бога:

**«Благослови на месть і на муки,
Благослови мої Боже нетвердїі руки;»**

-це була молитва самого Шевченка, молитва борця за волю й незалежність України, ідеолога української національної революції:

**«Розбійники, людоїди
Правду побороти...
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати:
Нема кому розкувати
Одностойно стати
За євангеліє правди
За темні люди!...
Прозріте люди — день настав!
Розправте руки, змийте луду,
Прокиньтесь... будьте люди»...**

А далі каже:

**«Постривайте,
Он над головою
Старий Жіжка з Таборова
Махнув булавою!...»**

Це не Жіжка, це Шевченко грозив булавою ворогам України. А булава у Шевченка завжди символ незалежної суверенної української держави.

Десь в жовтні 1845 р. Шевченко довідався, що його вірного приятеля-однодумця, нащадка шотландських лицарів графа Якова де-Бальмена вбито літом в бою з повстанцями на Кавказі. Ця вістка дуже схвилювала Шевченка. З Кавказу саме повернувся український поет Афанасьєв-Чужбинський, і Шевченко, зустрівшись з ним, все розпитував його про Кавказ. Восени 1845 р. він написав поему «Кавказ», присвячену пам'яті Я. де Бальмена. Проф. Л. Білецький вважає «Кавказ» за найліпший, найкрасивіший поетичний твір Шевченка. Але рівночасно це є ще й досі ніким не перевершений малюнок російського загарбництва, російського імперіялізму та самої Росії, як тюрми для сто восьми народів. Як каже німецький письменник Емануїл Райс, в «Кавказі» «гнів поета проти гнобителів досягає біблійної сили та енергії вислову»:

**«...лягло костьми
Людей муштрованих чимало,
А сльоз, а крови? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх...»**

Незвичайної сили досягає і його іронія, що переходить в злеглузування-сарказм. От, наприклад, слова уряду російської

імперії, що завойовує Кавказ:

**«Ми християни; храми, школи
Усе добро, — сам Бог у нас!
Нам тільки сакля в очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам
Чурек же ваш, та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні»...**

Емануїл Райс каже: «Чистота авторового обурення, відсутність будь-якої політичної інтриги роблять ці рядки невідпорними. Ніде у світовій літературі я не зустрів поезії, свобіднішої від рам часу та простору, які особливо затісняють політичну тематику, в той же час словесно такої насиченої. Політична поезія Шевченкова блискуче витримує порівняння з шедеврами цього, особливо невдячного жанру з ямбами Андре Шеньє, з скаргами Леопарді з причини загибелі стародавньої слави Італії і з посмертними віршами Оскара Льорке проти Гітлера. Політична поезія Шевченка досягає пророчої сили не тільки що до виразу, а в прямому значенні цього слова»....⁵⁹).

Нас з поеми «Кавказ» цікавить відношення Шевченка до поневолених народів Росії:

**«Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям;
І нашим батюшкам царям;
Слава!**

А далі:

**І Вам лицарі великі
Богом незабуті!
Борітеся — поборете;
Вам Бог помагає
За Вас правда, за Вас слава
І воля святая!»**

⁵⁹) Емануїл Райс: «Тарас Шевченко». Українська Літературна Газета — Мюнхен ч. 6(60) — червень 1960 р.

А ось малюнок тодішньої (та й теперішньої) Росії, як тюрми народів.

Як би Ви з нами подружили,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа! Як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить...
Боблагоденствує!

Храми, каплиці і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед образом твоїм
Неутомлені поклони-
За кражу, за війну, за кров, —
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!!
Просвітілись!... Та ще й хочем
Других просвітити
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!!

Все покажем! — Тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати
Кайдани кувати,
Як і носить, як і плести
Кнути узловаті, —
Всьому навчим! Тільки дайте
Свої сині гори
Останнії ... бо вже взяли
І поле, і море!

З цього яскравого малюнку бачимо безмежний месіянїзм Росії, тверду віру в свою досконалість і в те, що тільки Росія

може дати іншим народам культуру, освіту й добробут; в дійсності ж дає далеко культурнішим народам: тюрми, кайдани, кнути, ханжество, брехню й аморальність. Це політична сила, що розклала й розкладає світ.

О. Сластіон. Ілюстрація до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».

15. Т. ШЕВЧЕНКО — НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕОЛОГ ТА ЕТНОПОЛІТИК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Перебуваючи на Україні в роках 1843 та 1845-47, Шевченко побачив ясно, що Україну катують її власні сини, які втратили вповні або частково свій український патріотизм, а прийняли вповні або частково культуру московську, а головне — свою концепцію української незалежної держави замінили концепцією російської імперії. Шевченко зрозумів, що нема для нього помічників, нема кому «одностайно стати», що ціла верхівка українського народу за нечисленними вийнятками зрадила свою матір-батьківщину. «Московською блекою в німецьких теплицях (себто в школах — В. Д.) заглушені», отруєні чужою культурою і чужою наукою, вони не розуміли того, що:

**«В своїй хаті — своя правда
І сила, і воля!»**

В поемі «Чигирин» (1844) Шевченко заповідає відродити козацьку націю: куде «новий леміш і чересло до старого плугн», с. т. заповідає нову боротьбу за відродження козацької державної традиції, оре «переліг України», с. т. перевиховує народні занепавші душі і «сіє» в їх серця «свої сльози», с. т. свої думки, свою державницьку ідею, щоб з неї вирости «ножі обоюдні», а ними в кожного українця «розпанахає серце трудне, вицідить сукровату», а налле в нього «козацької кро-

ви чистої, святої». Цим Шевченко заповідає ґрунтовне оновлення народніх кріпацьких душ, перетворення у козацькі душі, що мають вже боротися за вільну й незалежну Україну.

Року 1845 Шевченко написав **«І мертвим, і живим, і ненародженим землякам....дружнє посланіє»**. Це в дійсності його етнополітичний заповіт. Це твір, де згромаджені поради, як перевиховати український нарід на українську націю. Перший засіб до цього-це освіта та самоосвіта, але оригінальна, самостійна, національна:

«Як би ви вчилися так, як треба,

То й мудрість би була своя..»

Це протест проти засильних впливів і запозичень з чужих культур. Освіта й самоосвіта мусять викликати **любов до всього рідного, українського:**

«Учіться, брати мої,

Думайте, читайте!

І чужого наuczайтесь,

Й свого не цурайтесь!

Бо хто матір забуває,

Того Бог карає!...»

На перший погляд «чуже» і «своє» мали б братися в рівній мірі-пів на пів. Але, коли згадаємо, що **мудрість має бути «своя», то таки «свого»-рідного треба брати більше й глибше, як «чужого»**. Далі Шевченко вказує на необхідність **студіювати історію рідного народу:**

«Отак і ви прочитайте,

Щоб не сонним снилися

Всі неправди, щоб розкрилися

Високі могили

Перед вашими очима,

Щоб ви розпитали

Мучеників: кого, коли,

За що розпинали?»

Другий шлях визволення-це знищення різниць та суперечок в українському народові:

«Обніміться ж брати мої,

Молю Вас, благаю!»

Що значить «обніміться»? Передовсім --- це духові обійми:

повага, пошана й любов українця до українця, бажання з боку освічених верстов піднести освіту й культуру нижчих верстов, стремління прищепити широким колам українців національну свідомість та бажання власної незалежної, суверенної держави.

Тут же-в «Посланії» Шевченко перестерігає «зрадників-недолюдків» образом можливої **національної революції:**

**«Розкуються незабаром
Заковані люди;
Настане суд! Заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у сине море
Дітей ваших... І не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед Вами,
І на віки прокленеться
Своїми синами!»...**

Ще ясніше говорить Шевченко про національну революцію в своєму «Заповіті» (25. XII. 1845). Він тоді був хворий на тиф, його мучила висока гарячка. Не знаючи, чи виживе, він поспішив дати свій заповіт. Він кличе тих, що ще схоронили живу душу:

**«Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Незабудьте пом'янути
Незлим, тихим словом!»**

Отже, кликав до збройного Чину в ім'я нації-родини, в ім'я української незалежної держави.

В 1846 р. Шевченко переїхав до Києва і став душею таємної української організації — «Братства св. Кирила і Методія».

Друга половина «Книг биття українського народу», що їх написав для товариства М. Костомаров, це прямо **переказ Шевченкових поглядів у національній справі**. Особливо цікавий є 104 параграф цих «Книг биття»: «Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в Союзі Слов'янським». А в відозві до українців це пояснюється ширше: «1. Ми приймаємо, що усі Слов'яне повинні зі собою поєднатися. 2. Але так, щоб кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту й управлявся незмісимо з другими так, щоб кожен народ мав свій язик, свою літературу, свою справу общественну: такі народи по-нашому: Москалі, Українці, Поляки, Чехи, Словаки, Хорутани, Ілліро-Серби і Болгари. 3. Щоб був оден сейм або рада сов'янська де б сходилились депутати оду всіх Речей Посполитих й там розважали б і порішали такі діла, котрі б належали до цілого Союзу Слов'янського. 4. Щоб в кожній Речі Посполитій був свій правитель вибраний на годa, і над цілим Союзом був би Правитель вибраний на годa»...⁶⁰). З цього видко, що Кирило-Методіївці мали на думці не федерацію, а **«коммонвелт» слов'янських народів**.

Року 1847 після свого арешту й присуду Шевченко написав оцей вірш до братчиків: «Чи ми ще зійдемося знову?...» Кінчається він надзвичайно патріотичними словами:

**«Свою Україну любіть,
Любіть її... во врем'я люте,
В останню тяжкую мінуту
За неї Господа моліть»...**

Павло Зайцев каже: «У цей найстрашніший мент свого життя думав він не про себе, а про **національну справу** й про тих близьких йому, що для цієї справи працювали...»⁶¹).

На засланні Шевченко писав повісті та оповідання, а в них є багато етнополітичних порад, типів та думок. Наприклад: «Яким Гирло в «Наймичці» навіть слова «Москва» не може чути, дівчина Катря не розуміє московської мови; нещасли-

⁶⁰) Микола Костомаров: «Книги Биття українського народу». Авґсбург. 1947. стор. 24-25.

⁶¹) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 178-179.

вий «Варнак» навіть на далекій чужині влаштовує свою хату так, що все в ній «нагадує Україну», бере наймичку українку, тужить за своєю прекрасною Україною». Ватя Сокира бачучи українське село в приуральському краї, аж плаче з радості, що вперше після розлуки з рідним краєм може тут розмовитися по-українському («Близнята»). З симпатією підкреслює поет, коли хто з його героїв-інтелігентів говорить по українському (Марія Якимівна в «Музиці») і українські пісні для нього найкращі, епос-ліпший за Гомерів («Прогоулянка»). З симпатією малює він власне типи людей, що живуть за національною традицією (старі Сокири в «Близнятах»), національно-побутові сцени поет малює з особливою охотою, нарешті-з великим замишуванням описує різні пам'ятки української національної культури, згадує ворожих Москві українських національних діячів (Мазепа, Дорошенко), осуджує сам Сковороду (що робив і перед засланням) за те, що не писав по-українськи (в «Близнятах») нарікає, що в школах всього навчають, крім милої рідної мови (в «Прогоулянці») ⁶².

Повернувшись з заслання в Петербург (1858), Шевченко написав:

**«Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула, цар Микола
Її приспав, а щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить
Та добре вигострить сокиру
Та й заходиться вже будить...»**

Себто, лише революція, і то дуже кривава революція, може принести волю.

Утиски українського народу з боку Росії видаються Шевченкові ще болючішими, нестерпними. Любимий учень Шевченка маляр Честахівський записав одну промову Шевченка про поневолений наш нарід, що «поневірється замордований

⁶²) Павло Зайцев: «Близнята». Повн. видання творів Т. Шевченка. Чікаго. 1959. т. VIII. ст. 7.

панщиною, а кріпиться-незгасає: такий теплий, такий щирий, віруючий: «Ох! Боже батьку», говорив Шевченко, «Аж шум шумує в серці як згадаєш, яку гірку випив та ще й досі п'є наш славний люд козачий, а таки не втеряв серця, а поганець-москаль топче його личаком калюжним і сам не знає, паскуда, яке добро нівечить» ⁶³). Це порівняння двох культур: української і московської, символізованої «личаком калюжним» було синтезою Шевченкових поглядів; він уже ні в чому не хотів вірити москалям, не лише урядові, але і російській інтелігенції. Усе московське його дратувало.

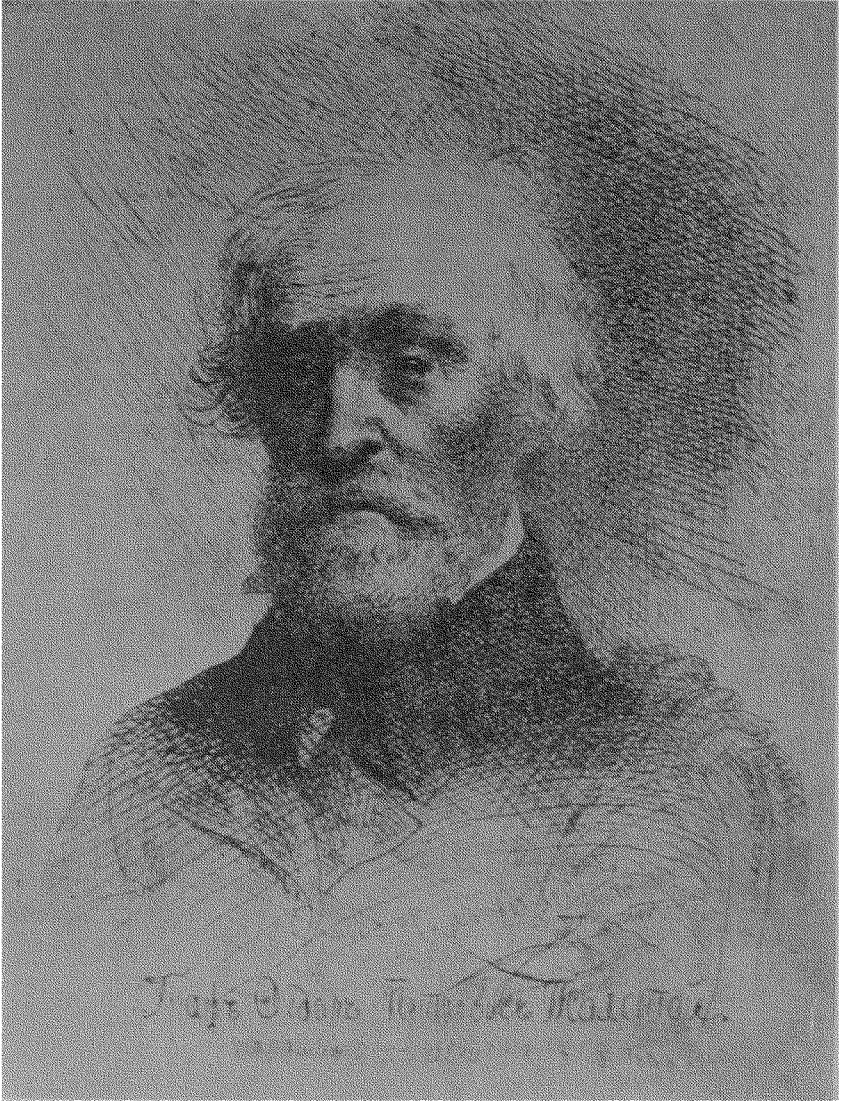
Міняються і його історіографічні погляди. Ще гостріше, як до заслання, від осуджує Богдана Хмельницького за його Переяславський договір і звертається думкою до Мазепи. Покажуючи якимось гостям свій рисунок з доби Мазепи, він вклав в уста Войнаровського таке звернення до козаків, що хотіли перейти на московський бік: «Ось подождіть трошки, тільки дайтеся москалеві запрягти вас в шори та вбори, а тоді вже, поки світа сонця, він буде, вашим погоничем, а ви повозарі чужого тягла.» ⁶⁴). Що він написав про Богдана Хмельницького 1859 р.,-ми вже цитували в розділі про історіографічні погляди Шевченка.

Отже,-в передсмертному періоді Шевченко остаточно кристалізував свої протимосковські погляди, а свої етнополітичні поради скерував майже виключно на національно-революційні рейки. Тому сторонники російського імперіялізму і неділимої Росії, чи то білі, чи червоні, не люблять передсмертного Шевченка й стараються його розвінчати, зробити «духовною руїною», а натомість піднести, посилити значення Шевченка з часів перед засланням.

Якщо порівняти націоналізм Шевченка з націоналізмом етнополітиків інших народів: Фіхте й Гегеля у німців, Міцкевіча у поляків, Пушкіна й Белінського-у росіян, то б'є в очі одна засаднича ріжниця: у Шевченка нема віри в якесь спеціальне покликання свого рідного народу щодо рятування й вдосконалення світу, в нього нема «месіянства», а тому нема

⁶³) Павло Зайцев: «Життя...», стор. 322.

⁶⁴) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 323.

Т. Шевченко. Віцепрезидент Петербурзької Академії Мистецтв, скульптор граф Ф. П. Толстой, опікун і приятель Т. Шевченка. Офорт. 1860.

й бажання нав'язати іншим народам свою культуру, свої звичаї, свій спосіб думання. У етнополітиків же німецьких, польських та російських такої віри в вище післанництво їх народів, такого «месіянства» аж занадто багато. Часом, як наприклад-у росіян, для такого «месіянства» нема жодних підстав, крім кулака-збройної і поліційної сили; в такому випадку їх претензії та домагання на провід у світі набирають рис **нахабства**. Це націоналізм хворобливий, патологічний, а в Шевченка віл. природній, здоровий, людолюбний-гуманний. Нема в Шевченка й тотальної **ненависти до всіх москалів**, чи всіх поляків,-так званого «шовінізму». Навпаки, він мав багато приятелів і серед москалів і серед поляків, але завжди серед людей культурних, гуманних.

О. Сластіон. Ілюстрація до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».

16. Т. ШЕВЧЕНКО - ПРОРОК ВИЗВОЛЕННЯ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ І СВІТОВОЇ БОРОТЬБИ З РОСІЙСЬКИМ ІМПЕРІЯЛІЗМОМ.

Яка різниця між біблійним пророком, українським кобзарем і поетом? Український кобзар ширить між людьми твори, думки, ідеологію інших людей-творців. Коли він сам починає творити думи й пісні, - він стає поетом. Поет має в собі щось з вищої сили, якесь Боже післанництво, але він ще не говорить іменем вищої сили, іменем Бога. Біблійний же пророк здебільшого говорить до людей іменем Бога. Тому він оскаржує тих, що, на його думку, ведуть неправдиве, грішне життя; він вістить-прокує майбутнє, зокрема вістить майбутнє свого народу, і люди слухають тих пророцтв як Божого голосу, як Божої перестороги. Тому, що пророк стало стикається з людьми, - він мусить бути добрим речником, володіти способами досконалого вживання живого слова, мусить мати здібність передавати своє захоплення, своє піднесення, свою екстазу іншим людям, що його слухають. Свої пророцтва він робить саме в менти піднесення-екстази. Коли саме Шевченко став пророком своїх ідей? — Перший раз про це знаходимо запис у П. Куліша; він на Різдвяні Свята 1846

р. приїхав до Києва і знайшов тут великі зміни в наставленні українців. «Високі ноти національної кобзи Шевченкової» були «пророчим плачем і пророчим взиванням кобзаря кобзарів українських». «Сам Шевченко зробився не тим, яким я його покинув, їдучи з України. Се вже був не кобзар, а національний пророк. Восторженому щастям, наукою і поезією, мені здавалось, мов би перед нами сталося те, чого дознав на собі ветхозавітний посол Господень... Київська інтелігенція, лучче сказати, плодюща її частина, обгортала українського барда глибоким почитанням». Кияни за словами Куліша, «взирали на Шевченка як на якийсь світильник небесний, і се був погляд праведний... Шевченко з'явився між нас, яко видиме оправдання нашого надхнення звиш..» «Для мене ж сяєво його духа було чимсь надприродним».⁶⁵⁾

Але це було після того, як Шевченко написав уже «Сон», «Кавказ», «І мертвим і живим...», «Посланіє» та «Заповіт», бо все це було написане 1845 р. На перший день Різдва 1846 р. колядували в М. Гулака. Шевченко деклямував свої поезії, між іншим - «Посланіє». Це було для Шевченка справжнє свято: «і революційний настрій і націоналізм зросли серед київської молоді в значній мірі завдяки його музи»⁶⁶⁾. Другий пророчий мент в житті Шевченка наступив р. 1860 в Петербурзі — в майстерні різбаря Мікешіна, що працював тоді над пам'ятником «тисячеліття Росії». Це мав бути монумент народів, поневолених російською імперією. В цій робітні що четверга збиралися мистці й письменники. Шевченко спинився перед постаттю царя Петра I на пам'ятнику та почав зневажати Петра, потім Катерину II. На її голову посипались ганебні слова та прокльони за зруйнування Січі та за закріпачення українського народу. Слідом за цим він виголосив лайливу імпровізацію на адресу цариці Олександри, але слухачі зв'язали це з особою цариці Катерини. Присутній інженер Черненко описав цю сцену й занотував, що він ще не бачив Шевченка «таким, як того разу, схвилюваним і роздра-

⁶⁵⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 163.

⁶⁶⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 164.

тованим»: **«очі його просто палали, він нагадував собою про- рока»**⁶⁷). Цю ненависть до чотирьох осіб з династії Рома нових Шевченко переносив на все, що нагадувало йому про силу Росії, чи про людську крииду, якої так багато було в російській імперії. Але Шевченко був вже в той час фізично хворим.

Все ж варто звернути увагу, що пророчі менти в Шевченка наступали тоді, коли на **порядок дня** приходило питання про тяжку долю поневолених народів в Росії та про можливість національної революції. Ідеї, висловлені р. 1845 в «Кавказі», в «Єретіку», в «Посланії» та «Заповіті», з кожним роком на- бирали сили, певности й логічної викінчености. Тому маємо всі підстави назвати Шевченка пророком національного виз- волення поневолених народів та світової боротьби з росій- ським імперіялізмом.

Цікаво прослідкувати Шевченкові пророцтва-віщування. Де -які з них просто дивують своєю передбачливістю та дале- козорістю.

В «Холодному Яру», в «Посланії», в «Заповіті», у віршах передсмертного періоду він віщує прихід національної рево- люції. В «Кавказі» він благословляє поневолені народи на збройну боротьбу з гнобителем, **«Борітеся-поборете!»**. Але у вірші «Мені однаково»... (1847), написанім в арешті в ци- таделі, він задумується над тим, чи в хвилину національної революції український нарід буде належно до неї приготова- ний:

**«Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її окрадену збудять....
Ох, не однаково мені!»**

⁶⁷) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 371.

З чого «окрадену»? чи то покрадену матеріально-з дібр і майна? О, Шевченко мало дбав про матеріальний добробут. Без сумніву він мав на увазі духові прикмети. Отже, -окрадену з національної свідомости, з бажання й волі мати свою незалежну державу, з бажання й волі розвивати свою культуру. І це його пророцтво сповнилось. Коли прийшли роки революції в Росії, — український нарід не пішов одностайно за свідомою українською інтелігенцією: він вагався, зважував, прислухався до своїх особистих, групових і клясових інтересів, а інтереси національні й державні відсував на другий плян. За це був тяжко й несправедливо покараний.

Але в останньому передсмертному періоді Шевченко звертає свою увагу на історію жидівського народу й писання біблійних пророків. Він шукає там подібностей-аналогії з долею українського народу. І він пише декілька псалмів, наподоблювань біблійних пророків. В них, малюючи долю жидівського народу, бачить перед своїми очима історію українського.

Ось в наподобюванні XI псалма він каже:

**«Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово!»**

Дня 27 травня 1860 р. він написав «Молитву», яку закінчує:

**«А всім нам вкупі на землі
Єдиномисле подай
І братолюбіе пошли»...**

А дня 26 листопада 1860 р. Шевченко написав свій останній твір «Бували війни й військові чвари». В ньому Україна представлена в образі козака-дуба, що його «жеруть і тлять»

«людській шашелі» — «няньки, дядьки отечества чужого», — свої ж таки перевертні. Щож з того буде?

— «Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру»

й роздавить їхнього кумира ... А з того дуба

«... тихо, любо
Зелені парості ростуть...
І виростуть!...»

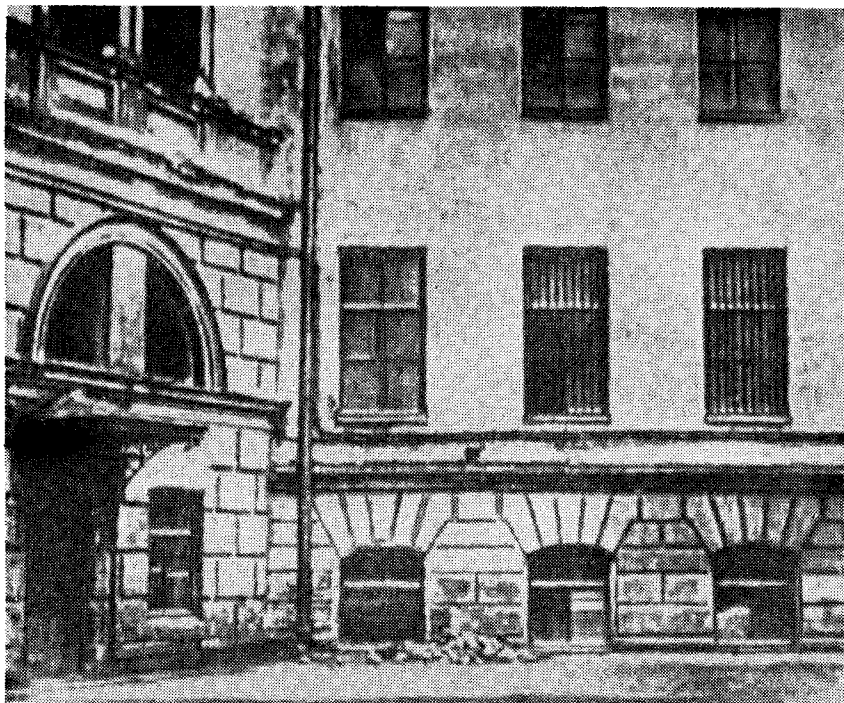
І цей вірш є націократично-пророчим: хоч як «шашелі» точать поневолені народи, то вони все ж ростуть духово, самоозначаються, здобувають державну незалежність.

Окинувши духовим оком всі ділянки праці Т. Шевченка, ми можемо правдиво визначити **головну ідею** його життя й творчості. Цього не можна було зробити в царській Росії, ані в Росії советській, бо там і там нема вільної думки. Але є повна можливість зробити це в вільному світі. Отже, **головна ідея** життя й творчості Т. Шевченка — це відродження **самостійної незалежної, суверенної української держави**, це **остаточне перетворення українського народу в українську націю**, це **розвиток української національної культури**.

В зв'язку з тим ми можемо порівняти й визначити **значення** -питомий тягар поодиноких періодів його життя й творчості. З синтетично-націологічного погляду найважливішим періодом життя й творчості Т. Шевченка є останній — передсмертний петербурзький період (1858-1861), коли Т. Шевченко під кожним оглядом **дозрів, скристалізувався, досяг вершка своєї діяльності**. Це треба пам'ятати при творенні й пропагуванні

Його портретів — малярських, граверських і різбарських, при творенні йому пам'ятників і монументів, при описі його життя в наукових, науково-популярних і популярних творах.

Будинок III відділу в Петербурзі, де був ув'язнений Шевченко в 1847 р.

17. БОРОТЬБА РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ З Т. ШЕВЧЕНКОМ ТА ЙОГО ІДЕЯМИ.

Цар Петро I щодо України лишив такий заповіт: «даби никакой розни й особаго наречія не было.» Цариця Катерина II наказала своєму урядові довести українців «до того, щоб вони зросійщилися й перестали дивитися, як вовки в ліс». Уряд Катерини, здійснюючи цей наказ, перетворює українську старшину на «малоросійське дворянство». Уряд роздає чини, ордери, високі платні та маєтки тим з української старшини, хто йде найшвидше та найдалі по шляху денационалізації та русифікації. На Україні наростає кількісно й якісно «малоросіяньство» — рух, що нагадує рух провансальських «феліб-

рів» у Франції. Провансальські «фелібри» люблять і шанують свою провансальську культуру, намагаються розвивати й поглиблювати її, але вони не мають концепції окремої незалежної провансальської держави. Вони почувають себе вірними-любяльними громадянами французької держави. На цьому й полягає різниця між українцями й «малоросами». Одні й другі люблять і шанують українську культуру, українське народне мистецтво, український побут, але українці мають концепцію своєї окремої -ні від кого незалежної, суверенної української держави, а «малороси» цієї концепції вже не мають — вони прийняли концепцію російської імперії. Як найголовніший засіб захисту українцями своїх історичних позицій, Шевченко висунув **живе й друковане слово**:

**«.....Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово!»...**

(«Подражаніє XI псалму» — 1859).

Але й російський уряд знав націотворче та державно-творче значення «слова», що його говорить національний пророк до рідного народу. Він регулярно й систематично намагається унешкідливити це «слово», поставити між національним пророком і його народом непроникальну стіну, підсилити працю ідеологів «малоросійства», фізично знищити пророка. Він веде державну цензуру друкованого слова, підсилює несприятливу для українців критику, посилює поліцейний нагляд, арешти, депортації-заслання.

Т. Шевченко вперше зустрівся з вимогами й шиканами російської цензури на початку 1840 р., мабуть у кінці січня, бо вже 12 лютого 1840 р. він дістав дозвіл друкувати збірку поезій «Кобзар». Підписав цей дозвіл цензор П. Корсаков, що «сам був письменником, бував на Україні й дуже цінив українську поезію. Як на тодішні обставини, Корсаков був дуже лагідним цензором. Усе ж деякі уступи з тексту творів він усунув. Дещо усунув, мабуть, і сам Шевченко»... ⁶⁸⁾).

⁶⁸⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 70.

Вже тяжче було з поемою «Гайдамаки». Справа з дозволом на «Гайдамаки» тягнулась довго і клопотів для автора було чимало. Про це сам Шевченко писав Григорію Тарнавському: «Мав я з ними лихо, — насилу випустив цензурний комітет: «возмутительно» тай годі! насилу якось я їх упевнив, що я не бунтівник. Тепер спішуся розіслати, щоб не схаменулись»...⁶⁹⁾). Дозвіл дали аж 29 листопада 1841 р.

Зате пізніше — р. 1847 після арешту Шевченка помічник шефа жандармів ген. Дубельт перечитав усі друковані праці Шевченка, що вийшли в р. р. 1840-1847 і жахнувся: «як цензура могла таке пропустити!» Цензори дістали за лагідне цензурування творів Шевченка урядову догану.

Але вже зовсім шаліла й лютувала цензура, коли року 1859 Шевченко подав на цензуру «Поезії Т. Шевченка». Внесок цензора Палаузова був прихильний, він пропустив не тільки «Кобзаря», «Гайдамаки», «Гамалію» але й «Наймичку» та «Невольника». Але Головне Управління Цензури іще раз наново дало розглянути все «своєму» цензорові — Тройницькому. Щойно в кінці листопада 1859 р. прийшов дозвіл цензури, але вона «так, проклята, обчистила» Шевченкові твори, що «він ледви пізнав свої діточки». Мусів на вимогу цензури назвати книжку «Кобзарем», хоч сам хотів видати її як перший том «Поезії Т. Шевченка»⁷⁰⁾). Зокрема в «Кобзарі» 1860 р. під натиском П. Куліша Шевченко цілком змінив характер послання «До Основ'яненка», бо замість «Наш завзятий Головатий не вмере, не загине» поставив «Наша дума, наша пісня не вмере, не загине.» Цей твір замість гльорифікації колишньої збройної сили українців став тепер гльорифікацією думи й пісні, с. т. суто культурницьким.

Поети й письменники в Росії примушені були зі страху перед цензурою вживати алегорій, т. зв. Езопової мови (первісно так звалася мова звірят, пізніше-кожне «іносказання»), брати теми з історії чеської, жидиської та інших поневолених народів. Тому в Росії не тільки українська історіографія, але

⁶⁹⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 83.

⁷⁰⁾ Павло Зайцев: «Життя...», стор. 341, 342, 344.

й українська поезія та проза були однобоко викривлені, порізани, обернені на захист російських і московських інтересів, Це все зменшувало можливості для зросту національної свідомости поневолених народів і вони поступово денационалізувалися та асимілювалися.

Зараз же по виході в світ «Кобзаря» 1840 р. появились в журналах критичні статті на «Кобзаря». Всі критики одногласно визнавали **поетичний хист** автора, більшість із них не жалувала йому найвищих похвал, але одночасно ж більшість критиків **заперечила рацію існування українського письменства**, висмівала українську мову; лише три критики признавали право українського народу мати власне письменство. Один з них був цензор П. Корсаков; він написав у «Маяку»: «Такі твори зробили б честь усякому імені в кожній літературі»; назвав «Кобзар» **дорогоцінною** для літератури збіркою. На його думку твори Шевченка «написані в цілком національному дусі, повні почуття, розуму, простоти, грації і щирої правди»..

Року 1841 найбільший в Росії критик Віссаріон Белінскій написав: «тепер уже немає української мови, а є тільки крайовий діалект простолюддя». Освічена ж частина українців «переросла українську мову, бо говорить по-російському, а українське нарiччя — селянське.» А закінчив так: «Тай гарна ж література, що дихає самим простацтвом селянської мови та дубоватістю мужицького розуму».

Рецензія на «Гайдамаків» з'явилася в літі 1842 р. Белінскій твердив, що поеми «панів кобзарів» незрозумілі для народу, хоч у них і повнісінько «найвульгарнішших вуличних слів і виразів». Радив Шевченкові «відкинути претенсії на титул поета» і писати приступні книжечки для народу. Про «Гайдамаків» писав так: «Тут є все, що належиться кожній українській поемі: тут ляхи, жиди, козаки; тут добре лаються, п'ють, б'ють, палять, ріжуть; ну й само собою...кобзар...співає своїх надхнених пісень без особливого сенсу, а дівчина плаче, а буря гомонить»... Але Федір Кітченко назвав поему «Гайдамаки» «дорогоцінним подарунком», підкреслив, що це «твір національний і тому тільки українською мовою і міг бути написаний». А в «Маяку» Микола Тихорський, назвавши Шев-

ченка «надзвичайним талантом», написав, що Шевченкові «Гайдамаки» це-не плід холодного роздумування, а глибока, внутрішня пісня душі, що втілилася в живі звуки». Підкреслював національну форму поеми; казав, що читаючи її в голос, співав. Шевченко «малює нам образи несамовитої помсти такими, якими вони були, не беручи на себе труду ні виправдувати, ні ганьбити їх» ⁷¹).

Узнання російською критикою дочекався Шевченко аж року 1860. На «Кобзар» 1860 р. (обкрайний цензурою) Добролюбов написав: «Він-поет тілком народний, такий, якого ми (великороси — В. Д.) не можемо вказати у себе». Поет М. Михайлов умістив похвальну рецензію. Обидва підкреслювали **народно-національний** характер Шевченкової творчості, чого не хотів бачити й признати В. Белінскій. Але в поняття «народний» можна вкладати цілком протилежний зміст: для одних — це найщиріше, найправдивіше, найоригінальніше — «букет старого пахучого вина» для других — це щось скрайньо примітивне, некультурне, вульгарне. Юрій Бойко думає, що Добролюбов ужив слова «народний» саме в цьому другому — образливому сенсі слова.

Добре характеризує російську критику доби 1840-1860 р. р. Емануїл Райс: «Своїм рівнем Белінскій ніяк не перевищував такого собі пересічного читача...через свою тодішню молодість українська література мала щастя unikнути невігласно-руїницької критики Белінського — Пісарєва — Добролюбова — Чернишевського, цих **убивців російської культури**, які завдали їй так багато зла, що навіть досі воно далі отруєє підостаючі покоління»... ⁷²).

Дивна річ: мабуть нема й **небуло в світі** країни, де б інтелігенція так опозиційно, так нельояльно ставилася до уряду своєї держави, як це було в Росії. Але, коли мова йшла про права поневолених народів, про права національних мов, національних літератур, про національне питання взагалі, то і уряд Росії і більшість російської інтелігенції, стояли на тій

⁷¹) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 86, 87.

⁷²) Емануїл Райс: «Тарас Шевченко...».

самій позиції — на позиції «Собіранія Руси» і «Єдиної неде-лімої Росії». Це показує глибоку хворобу, аморальність ро-сійської інтелігенції.

Дня 5 квітня 1847 р. Шевченко при виході з порому на Дні-прі був арештований поліцією. У валізці поета жандарми знайшли багато віршів, листів і різних паперів. Серед них-ру-кописну книгу з віршами творчости Шевченка («Книга писа-них віршів під заголовком «Три літа»). На другий день — 6 квітня губернатор вислав арештованого і його папери до «III (секретного) Відділу Власної Його Величности Канцелярії». Дня 17 квітня Шевченко був уже в Петербурзі-в «Зданії у цепного моста». Арешт відбувся внаслідок доносу студента Петрова, що оселився опостінь з Миколою Гулаком і під-слухував розмови Гулакових гостей — «Кирило-Методіївців». Гулака арештували, а в його паперах знайшли лист Білозер-ського, що мав таке місце: «Яку геніяльну людину ми маємо в Тарасові Григоровичу, бо тільки геній за помічю одного глибокого почуття має хист угадувати потреби народу й на-віть цілого віку, до чого без поетичного і разом із тим релі-гійного вогню, не приведе жодна наука ані знання»⁷³). Це звернуло увагу жандармів на Шевченка і його почали шукати.

Помічник шефа жандармів ген. Л. В. Дубельт, ретельно простудіювавши твори Шевченка, написав таке заключення: Шевченко «все йде вибраним напрямком: невпинно нарікає на страждання України в сучасному її становищі; хоче збу-дити ненависть до панування Росіян і, згадуючи давню сво-боду, подвиги і славу козаків, закидає сучасному (українсь-кому) поколінню байдужість». А урядовці III Відділу занотували» .. що в .. надрукованих віршах Шевченка «оповіда-ється про страждання, пролиту кров, ланцюги, кнут, про Си-бір тощо; вони повні ненависти до уряду і, мабуть, написа-ні з тією самою метою посіяти в народі незадоволення з вла-ди...»⁷⁴).

На допиті, що провадився в дуже культурній формі,-на

⁷³) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 176.

⁷⁴) Павло Зайцев. «Життя...» стор. 171

письмі, Шевченко повівся надзвичайно шляхотно, дуже розумно й обережно. Участь в «Братстві св. Кирила й Методія» заперечив. В кінці травня слідство було закінчене і шеф жандармів — граф Орлов подав цареві Миколі I «доклад», де про Шевченка написав: «цей мистець...складав українською мовою вірші найбільш бунтівничого змісту... З улюбленими (його) віршами на Україні могли посіятися і згодом закоренитися думки про вигадане блаженство часів гетьманщини, про те, що буде щастям повернути ці часи і про можливість існування України як окремої держави...Шевченко не належав до Україно-Слов'янського Товариства і діяв окремо Проте з огляду на бунтівничий дух і зухвальство, що виходять за всякі межі, треба визнати його за одного з найважливіших злочинців.»

Граф. Облов пропонував цареві віддати поета на службу в війську — в далекому окремому Оренбурзькому Корпусі «з правом вислуги». Цар Микола I власноручно дописав на докладі Орлова: «Під найсуворіший нагляд, з заборонаю писати й малювати» ⁷⁵⁾. Дня 30 травня 1847 р. арештованим були оголошені царські присуди. Всім було заборонено перебувати на Україні, але кара виміряна царем Шевченкові була найтяжчою.

Шевченко пробув у солдатах десять літ. Приказу царя він не послухав: потайки писав вірші до «захаявних книжечок» і написав їх більше, як на волі. Пізніше місцеві чинники притягнули його як рисувальника до дослідчих експедицій і він зробив кілька сот малюнків.

Цар Олександр II, що прийшов на трон по смерті Миколи I, не хотів Шевченкові дати амнестії з огляду на ті образи, що поет написав на адресу матері царя («Сон»).

Коли, нарешті, амнестія була дана, поліція проголосила Шевченкові, що в Петербурзі він буде жити під поліційним доглядом. Коли р. 1859 Шевченко задумав поїхати на Україну, — мусів просити про дозвіл на виїзд. На Україні мав чергову неприємність з поліцією: донос шляхтича Козловського

⁷⁵⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 176-177.

з обвинуваченнями в блюзнірстві, новий арешт і нове дохо-дження, що закінчилося заборонаю жити на Україні.

Після смерті Шевченка в богослужбах і панахидах не взяв участі ані митрополит, ані будь-який архиєрей російської православної церкви, а після прибуття тіла до Києва були заборонені будь-які промови над труною в церкві Різдва. Промови все таки були, але вже по виносі труни з церкви — на березі Дніпра.

В 60-х роках міністер російського уряду Валуєв видав таємний обіжник, де про українську мову було написано: «не было, нет и быть не может» і заборонялося друкувати українські книжки. Року 1876 цар підписав т. зв. «Емський Указ», яким заборонялося будь-які українські друки. Цей указ діяв аж до першої революції 1905 р. Отже, в Росії не було можливості видати й поширювати твори Т. Шевченка.

Минає сто літ з дня смерти пророка. Після 12 років (1917-1929), сприятливих для поширення ідей і «слова» Т. Шевченка, наступили страшні часи — ще страшніші, як за царя Миколи I. Коли цар Микола I повісив поета Рилєєва, то Російська Комуністична Партія фізично знищила **сотні** письменників, поетів, мистців і національних вождів поневолених народів. Коли царська цензура обкраювала твори поетів, письменників, істориків, то советська цензура просто **диктує авторам**, про що саме та як вони мають писати, або їх **твори фальшує**. Фальшиво наświetлюється й постать Т. Шевченка: його роблять продуктом ідей та впливів російських революціонерів, приятелем великоруського народу, борцем за соціальне визволення селянства. А тим часом асиміляція поневолених народів провадиться без порівняння **сильніше, як за царів**.

Могила Т. Шевченка на Чернечій горі біля Канева. Вигляд перед революцією (фотографія).

18. ПОМІЧ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ІДЕЯМ Т. ШЕВЧЕНКА.

Культ Шевченка почався зараз же по виході в світ «Кобзаря» 1840 р.. Коли р. 1843 Шевченко приїхав на кол. Гетьманщину, він уже був знаний і люблений. Вже на балю в «українському Версалі»-у п. Т. Вільхівської в Мосівці «цілий день був він предметом загальної уваги», «багато гарненьких пань читали йому з пам'яті уривки з його творів»... З кожним роком його слава і вплив зростали. Ми вже наводили запис Куліша з 1846 р. про те, що київські українці дивились на Шевченка «як на якийсь світильник небесний». Арешт Шевченка р. 1847 збільшив його славу, любов і пошану до нього. Уряд в цій справі не видав жодного проголошення. Стали творитися легенди про Шевченка. У чутках Шевченко був центральною постаттю, головним героєм. Найбільше вірили такій поголосці, що українські патріоти хотіли «викликати

на Україні повстання, — проголосити Гетьманщину й зовсім відділитися від Росії».

Ще на засланні Шевченко одержав з Астрахані листа від письменника О. Писемського, який писав: «Бачив я на одній вечірці щось із 20 Ваших земляків, що, читаючи Ваші вірші, плакали з захоплення, й вимовляли Ваше ім'я з побожністю. Я сам письменник, а іншої слави та популярности, як ця заочна пошана, не бажав би»... ⁷⁶⁾).

Коли Шевченко вернувся з заслання в Петербург, — слава його досягла найвищої точки. Рік 1860 «був роком найбільшою за життя Шевченкового слави й популярности» і то не лише серед українців, але й серед росіян-прихильників знєсення кріпацтва. Дня 11 березня 1861 року серце нашого національного пророка перестало битися. І тут найбільше виявилася любов і пошана до Шевченка в часі смерті, похорону та перевезення тіла Шевченка до Києва. Письменник Терпігорєв у своїх спогадах так описав похорон Шевченка: «З усіх похоронів, що їх довелося мені бачити з того часу, ні один не мав на собі такого відбитку **простоти й щирости**, як похорон Шевченка. Похорон Шевченка був чистий від цього ярмаркового комедіянства. Не було тут ні пальмових, ні лаврових вінків, ні інших прикрас театральних».... було десять промов, серед них Куліша, Білозерського, Костомарова, дуже добра-поляка В. Хорошевського. Білозерський підкреслив участь у похороні синів **«різних батьків і різних язиків.»** Екзгумація тіла для перевезення на Україну відбулася 26 квітня 1861 р. Труну покрили **червоною китайкою** і Куліш сказав: «З'явися, батьку, серед рідного краю під своєю червоною китайкою та згромадь навкруги себе сліпих, глухих і без'язиких: нехай вони із мертвих уст твоїх почують твоє Слово безсмертне та нехай, хоч помиляючись, почнуть говорити непозиченою мовою!»... «Наш еси, поете, а ми народ твій і духом твоїм дихатимемо во віки і віки»...

Як розуміти ці слова, що з огляду на присутність поліційних агентів, не могли бути прямими й отвертими? — «Сліпі,

⁷⁶⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 290.

глухі й без'язикі» — це ті, чий патріотизм до рідного народу почав вищерблюватися, ті, хто почали денаціоналізуватися: «непозиченою мовою» — це значить «мовою рідною, а не російською»; «наш еси» — це значить «ти належиш українській нації»; «ми народ Твій» — «ми українська нація, яку Ти створив»; «духом Твоїм дихатимемо» — «будемо стремити до створення незалежної української держави, коммонвелту слов'ян і світового миру».

В Києві тіло пророка завезли до церкви св. Різдва над Дніпром. За ланцюговим мостом випрягли коней і студенти університету повезли труну через усе киево-подільське шосе до церкви. Раз-ураз виголошувано промови. Виступали: українці, росіяни, поляк, серб, що виступав від балканських слов'ян. Молодий український етнограф Шейковський порівнював Шевченка з пророком Єремією. Будь-які промови в церкві влада заборонила. Але коли почалася панахида, якась пані в глибокій жалобі протиснулася до труни і поклала на неї **терновий вінець**. Чи можна було в тій ситуації зробити щось більш щире, правдиве й доцільне, **як цей безмовний, безсловесний жест, що говорив більше, як найкрасномовніша промова**. Цеж бо на голову Христа в часи його мук і страждань наклали терновий вінець. По виході з церкви деякі студенти промовляли, між ними В. Антонович та М. Драгоманів — пізніше видатні укр. вчені.

У Каневі прекрасну промову над труною виголосив о. Мацькевич: ...«Ось, браття християни, перед Вами світло, що світило всій Україні, перед Вами — Тарас Шевченко»... «Гори Канівські, дуги і доли українські! Ви бачите перед собою освіченого рідного мужа, що любив Україну і що його Україна любила взаємно»... «Ти, древній Бористене... Дніпре!... повідай Ти нам про мужа цього-дорогого кожному українцеві Кобзаря»...«Благоговій же до граду нашого, Україно: у нас покоїться прах Тараса Шевченка! Тут, на одній з найвищих гір Дніпрових, упокоїться прах його і, як на горі Голготі, що її видно всьому Єрусалимові й Юдеї, — подібно хресту Господньому водрузиться хрест, що його буде видно по цей і по той бік нашого славного Дніпра»⁷⁷).

⁷⁷) Павло Зайцев: «Життя...» стор. 393-394.

Над-вечір над «хатою-домовиною» Шевченка, того «чародія», що «писав людям волю» (вираз селян, що були на похороні — В. Д.) «виросла велика могила а її вкрили, сотні малих сільських віночків, сплетених руками українських молодих і дівчат»... ⁷⁸⁾).

Поміч українського суспільства ідеям Т. Шевченка почалася так само вже в початку 40-х років минулого століття. Представники української науки: П. Куліш та М. Костомаров надрукували огляди й критичні розбори творів Т. Шевченка. Пізніше-в 60-х роках минулого століття журнал «Основа» за редакцією Куліша надрукував багато творів пророка, їх критичних розглядів та спогадів про нього. М. К. Чалий написав першу біографію Т. Шевченка. В кінці XIX стол. журнал «Кіевская Старина» друкував багато про Шевченка і видав окремою книжкою його поеми, повісті та оповідання, написані російською мовою. В Західній Україні р. 1873 засновано було «Товариство імени Шевченка» у Львові, що року 1892 перетворене було на «Наукове Товариство імени Шевченка (НТШ)». Дійсними засновниками фонду цього товариства були: Олександр Кониський, Єлисавета Милорадович із Скоропадських, Дмитро Пильчиків, о. Степан Качала, Михайло Жученко. Статут склали Д. Пильчиків та М. Драгоманів. Пізніше-р. 1912 власник цукроварень інж. Василь Смиренко передав сто тисяч карбованців золотом на купівлю-дому Н.Т.Ш. у Львові ⁷⁹⁾. Це товариство в дуже сильній мірі спричинилося до розвитку науки про Т. Шевченка — «Шевченкознавства».

В р.р. 1906-1907 українські товариства в Петербурзі видали першого повного «Кобзаря» в Росії за редакцією Василя Доманицького — три видання (1907, 1908 та 1910). Перше «Повне Видання Творів Т. Шевченка» видав Український Науковий Інститут у Варшаві р. 1937. Друге повне видання його творів виходить накладом видавництва Миколи Денисюка в Чикаго 1959-1960 р.р..

Року 1918 повстає у Києві Всеукраїнська Академія Наук, що протягом першого десятиліття (1918-1928) зробила для роз-

⁷⁸⁾ Павло Зайцев: «Життя...» стор. 394.

⁷⁹⁾ І. Розгін: «Володимир Л. Смиренко». Вінніпер. 1959-1960. ст. 24.

витку науки про Шевченка надзвичайно багато. Далі вона була «зреформована» і почала давати твори, спрепаровані за наказом влади.

З окремих дослідників Шевченкознавства треба згадати: О. Кониського, В. Горленка, Ст. Смаль-Стоцького, В. Шурата, Б. Лепкого, Василя Доманицького, С. Єфремова, Леоніда Білецького й особливо — Павла Зайцева. Павло Зайцев ціле своє життя присвятив студіям життя й творчості Шевченка і р. 1955 випустив у світ неперевершену монографію «Життя Тараса Шевченка» (Н. Т. Ш. Бібл. українознавства). Крім того, він був редактором обох видань «Повного збору творів Т. Шевченка»: Варшавського й Чикагського. Такі заслуги перед Шевченком української науки та українських науковців.

Українські поети написали багато віршів з метою створення культу Шевченка. З них треба назвати: Богдана Лепкого, Євгена Маланюка, Б. Антонича, П. Карманського, О. Тарнавського, Яра Славутича, А. Гарасевича. З оповідань прозою не можна обминути прекрасної книжки Наталії Лівницької-Холодної: «Шлях Велетня» (оформлення П. Холодного, молодшого).

Образотворчі мистці почали працювати над уприсупненням та унаочненням творів Шевченка від р. 1843. Перший приятель Т. Шевченка граф Яків де-Бальмен разом з своїм швагром Башіловим створили **альбом малюнків-ілюстрацій до «Кобзаря»** 1840 р. Пізніше артист-маляр Опанас Сластіон працює сім літ, щоб малюнками уприсупнити Шевченкових «Гайдамаків», і р. 1886 видає нарешті цю багато й правдиво змальовану книгу в кількості 3.000 примірників. Ця книга була після того двічі перевидана, а третє-найновіше видання вийшло р. 1954 в Едмонтоні в Канаді.

Драматурги й режисери зробили для поширення ідей Шевченка дуже багато. Коли в роках 1876-1905 влада не дозволяла друкувати українських книжок, — український народний театр виставляв Шевченкового Назара Стодолю», «Невольника» — Кропивницького (перерібка поеми «Невольник»), «Вечорниці» Ніщинського (2-га дія «Назара Стодоли») та численні інценізації з творів Шевченка. Артисти народних театрів брали участь в організації Шевченківських Академій,

Вечорів та Концертів, виступаючи з рецитаціями Шевченкових поезій.

Українські композитори склали пісні та романси і цілі опери на слова Т. Шевченка. Перший, що став на цей шлях був М. Аркас, що то працював 20 літ над своєю оперою «Катерина» на слова поеми «Катерина». Далі Микола Лисенко поклав на музику багато уривків з Шевченка, між ними й такі перлини, як «Гетьмани, гетьмани, як би то ви встали.., «Огні горять», кантату «Б'ють пороги» («До Основ'яненка»). Ця кантата то вже перехід до симфонічної музики. Перший раз її виконали учениці М. Лисенка на акті Київського Інституту Шляхтянок на двох роялях у вісім рук. Пізніше знавці українського музикально-вокального фольклору К. Стеценко та М. Леонтович також дали багато сольоспівів на слова Т. Шевченка, а К. Стеценко написав оперу «Гайдамаки». Багато з тих творів знародніли, напр. «Реве та стогне Дніпр широкий».

Диригенти українських хорів зробили дуже багато для поширення ідей Шевченка, включаючи в репертуар хорів «Заповіт», «Зоре моя вечірняя», «Б'ють пороги» та інші речі на слова Шевченка, особливо — Олександр Кошиць та Нестор Городовенко багато зробили на цьому полі.

В новіші часи наші скульптори та кінорежисери створили пам'ятники й кінофільми на Шевченківські теми. Зі скульптурів варто згадати: Архипенка, Кавалерідзе, Гончара, Дарагана.

Отже-вся духовна культура українців: наука, література, мистецтво йде нині під прапором і по слідах Тараса Шевченка.

Але не лише українські культурницькі сили йшли цим шляхом, — також і українські сили етнополітичні в своїй праці виходили від Шевченка й розвивали його етнополітичну ідеологію. Зараз таки по арешті Шевченка (1847) почали творитися таємні гуртки студентів ім. Шевченка («Тарасівців») в університетах Київському й Харківському. Про них ми нічого не знаємо. Але р. 1891 в Київському університеті повстав новий таємний гурток «Тарасівців». На чолі його стояли: Борис Грінченко, Іван Липа, Володимир Шемет та Микола Міхновський. «Святая-святих для Тарасівців була Самостійна Україна». Міхновський-адвокат написав програму першої української

політичної партії в Росії (РУП), видав у Львові анонімово книжечки: «Самостійна Україна» та «Отвертий лист до міністра Сіп'ягіна», з приводу заборони українського напису на пам'ятнику Ів. Котляревському. Року 1906 видав часопис «Самостійна Україна», де був надрукований його проект української конституції. Далі видавав газету «Слобожанщину» (1906) та тижневик «Сніп» (1912-1913). Закінчив як ідеолог партії хліборобів-демократів (гетьманців).

Володимир Шемет р. 1905 почав видавати в Лубнях першу під Росією українську національну газету «Хлібороб-Селянська Часопись». Тон був сміливий і гострий, виразно національно-революційний. Був ініціатором та ідеологом партії хліборобів-демократів (гетьманців).

Борис Грінченко створив великий «Словник Української Мови» (1907), видав 4 томи «Етнографічних матеріалів» (1895-1904), показник «Література українського фолклору» (1900) та багато популярних книжечок для народу. Був ідеологом «Української Радикальної Партії». На його ім'я був виставлений дозвіл на видання газети «Рада».

Як бачимо, сьогодні знати Т. Шевченка та його впливи на українське життя-це значить досконало знати всю українську культуру й етнополітику, бути фахівцем в царині українознавства. І мусимо з гордістю сказати, що наступні генерації «Тарасівців» культурників і етнополітиків дійсно багато зробили для поширення творів та ідей Т. Шевченка в масах українського народу.

О. Булавицький. Вільєта до розділу «Націотворча роля Т. Шевченка».

19. НАЦІОТВОРЧА РОЛЯ Т. ШЕВЧЕНКА.

Чинність і роля — це не ті самі поняття, не синоніми. Чинність — це вияв ідей та волі однієї людини, або групи людей; роля — це вислідна всіх чинників, що працювали довкола даної особи чи історичної постаті, — отже і вияв ідей та волі інших людей — сприятливих чи несприятливих даній історичній постаті, — сучасників і наступних генерацій.

Наш національний пророк-Тарас Шевченко протягом сто двадцяти літ (від дня виходу в світ «Кобзаря» 1840 р.) став символом боротьби українського народу за свою незалежну, суверенну й соборну державу. До 1917 року його «Заповіт» заступав український державний гімн, а «Шевченкові дні» (10-11 березня н. ст.) були днями всенародньої загально-національної жалоби. Усі пізніші прагнення відновити політичну незалежність українському народові, усі змагання здобути свою державу стояли завжди в сфері Шевченкових ідей. Але свої етнополітичні ідеї Шевченко виводив від національних ідеологів Козацької Держави XVII-VIII століть: від Виговського, Юрія Немирича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Павла Полуботка. Тому вираз «в сфері Шевченкових ідей» треба розуміти: «в сфері ідей Виговського, Мазепи, Шевченка».

Ці ідеї, що мали 250-літню історичну традицію, інспірували, натхнули пізніші покоління в їхніх змаганнях відновити свою державу й зберегти своє національне обличчя. Може той терновий вінець, що Шевченко його заслужив собі цілим своїм життям, своїми муками, терпіннями й невсипущою працею для рідної нації, саме й викликав щире прив'язання, глибоку любов і пошану-ентузіастичний піетизм до духового образу нашого національного пророка. Може саме завдяки цьому він кликав, вабив з могили наступні генерації українського народу «на святе діло». Т. Шевченко примиряв, споював, об'єднував українців різних земель, різних вір, різних діалектів, — він цементував і цементує політично свідому частину української нації.

Чому Т. Шевченко так сильно впливав на сучасників і чому на наступні генерації. Не відповідає дійсності, що, мовляв, Шевченко мав тільки розвинене почуття і тим впливав, захоплював своїх слухачів. Це показує лише незнання й нерозуміння душі Шевченка. В дійсності душа Шевченка була **всебічно й гармонійно розвинена**. Надмірною, нелюдською працею над самим собою він набув велике знання — розвинув свій розум. Почуттєва частина його душі складалася з трьох високо й гармонійно розвинених частин: почуття національного, почуття релігійного й почуття краси та гармонії (естетичного). Нарешті, ще в дитячих роках він виробив у собі **сильну волю та здібність скупчувати увагу на чомусь одному**. Ось малим хлопцем він задумав, що має стати малярем, і надлюдською працею над собою стає першорядним малярем. Ось вже в студентські роки прийшов до переконання, що лише гравюра може широко поширюватися й перевиховувати народ, і він опановує техніку граверства, — надзвичайно тяжку, повільну й таку, що вимагає великої уваги, скупчення та терпеливості. Ці три частини його душі: розум, почуття й воля були в Шевченка **гармонійно розвинені й поєднані**. Була ще одна його особливість, що сильно помагала йому з'єднувати

собі людей, здобувати їх прихильність: це його очі. В менти відпочинку вони були сірі, лагідні. Але коли Шевченко чимось захоплювався, чи на чомусь зосередив свою увагу, — зіниці його очей сильно розширювалися й тоді його очі робили враження чорних, глибоких, з вогнем очей. Такими очима Шевченко прямо гіпнотизував співбесідників чи слухачів. Шевченкові образи — чи то поетичні, чи малярські, такі сильні, що вони хвилюють інших людей, будять в них почуття національні, релігійні та естетичні, і душі тих людей стають готовими, щоб прийняти ідеї Шевченкових творів. А вслід за тим будиться в них і приспана воля, — родиться бажання здійснити ці ідеї.

Головною-центральною ідеєю життя й творчости Т. Шевченка було зламання, знищення російського імперіялізму та відновлення незалежної і соборної Української Держави. Але Шевченко боровся не з московським народом як таким, а з тим імперіялізмом, носієм якого стала спочатку незначна частина, а пізніше-більшість московського народу. Історія світу за останню сотню літ показала, яких страшних-загрозливих для цілого цивілізованого світу форм набрав російський імперіялізм, завжди прикриваючись високими ідеями, як от оборона православ'я, оборона слов'ян, оборона працюючих цілого світа, оборона поневолених народів у колоніях, тощо. Але сьогодні світ починає розуміти ці фальшиві й дійсні цілі Москви.

Шевченко був правдивою, щирою, чесною людиною. Коли він щось говорив, до чогось кликав, — він вірив, щиро вірив, був глибоко переконаний у правдивості, справедливості й важливості своїх слів. І цю віру він передавав слухачам і глядачам. З тою ж вірою-так само, як Шевченко, працюймо всі над собою, над своїм духовим зростом, над гармонійним розвитком у своїй душі: розуму, почуття й волі! З тою ж вірою добиваймося незалежної Української Держави!

З тою ж вірою скажімо собі пророцтво Шевченка:

**«Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти»...**

Чотирнадцять томів повного видання творів Т. Шевченка — видавництва
Миколи Денисюка в Чикаго.

ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА.

I. Повні видання творів Т. Шевченка.

1. «Твори Т. Шевченка». За ред. Богдана Лепкого. Томи I — V. Видання Я. Орендштайна. Липськ (Ляйпціг). 1918 — 1921.
2. Перше «Повне видання творів Т. Шевченка». Видав Український Науковий Інститут у Варшаві (вийшло з 16 томів — 13 томів). 1934 — 1939). З друкарні НТШ у Львові. Склад Ред. Комісії: Голова — проф. О. Лотоцький, секретар — проф. д-р Р. Смаль-Стоцький, редактор — П. Зайцев.
3. Друге «Повне видання творів Т. Шевченка». Накладом В-ва Миколи Денисюка в Чикаго. 1959 — 1960. При співучасті: проф. д-ра Р. Смаль-Стоцького, П. Зайцева, В. Дорошенка та інших. Має вийти 14 томів.

II. «Кобзарі» та «Поезії» Т. Шевченка.

4. Т. Шевченко: «Кобзарь». Під ред. Василя Доманицького. Петербург. Два видання: 1907 р. і 1908 р.
5. Т. Шевченко: «Кобзар». За ред. Богдана Лепкого. «Українське Слово». Берлін. 1922.
6. Т. Шевченко: «Кобзар» (народне видання). 1-ше видання за ред. В. Сімовича. В-во «Катеринослав-Ляйпціг». 1921. Друге видання за ред. проф. д-ра Яр. Рудницького. Вінніпег. 1960.
7. «Поезії Т. Шевченка». За ред. І. Айзенштока і М. Плевака. Харків. 1925.
8. Т. Шевченко: «Поезія». Під ред. С. Єфремова і М. Новицького. УАН. I — II. Київ. 1927.
9. Т. Шевченко: «Поезії». Під ред. А. Хвилі і Є. Шаблювського. Література й Мистецтво. Харків. 1934.
10. Т. Шевченко: «Кобзар». Редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда

Білецького. Томи I — IV. Видавнича Спілка «Тризуб». Вінніпег. Канада. 1952 — 1953.

11. Т. Шевченко: «Гайдамаки». Поема. 3-тє видання. Ілюстрації О. Г. Слєстїона. Редакція Ю. Гаморака. Видавець Грїгорїй Йопїк. Едмонтон. Канада. 1954.

III. Література про Т. Шевченка.

12. Бібліографія. Покажчик видань Шевченкових творів та спис бібліографїчних праць про Шевченка. Зібрав і впорядкував В. Дорошенко. Повне видання творів Т. Ш-ка Укр. Наук. Інституту в Варшаві. Том XVI. Варшава. 1939.

13. В. Петров: «Провідні етапи розвитку сучасного Шевченкознавства». УВАН. 1946.

14. П. Богацький: «Кобзар Т. Шевченка за сто років (1840 — 1940)». «Укр. Книга». IV. 1942; окрема відбитка Львів-Краків. 1942.

15. М. Чалий: «Жизнь и произведения Т. Г. Шевченка». Київ 1882.

16. О. Конїський: «Тарас Шевченко — Грушівський». Хронїка його життє. I — II. Збірник Фїлологїчної Секції НТШ. Львів 1898 — 1901.

17. М. Шалїнян: «Тарас Шевченко». 2-ге вид. Москва. 1946.

18. Павло Зайцев: «Життя Тараса Шевченка». НТШ. Бібліотека Українознавства ч. 4. Париж — Нью-Йорк — Мюнхен. 1955.

19. В. Горленко: «Шевченко — Живописец и гравер». Южно-русские очерки и портреты. Київ. 1898.

20. О. Новицький: «Шевченко як маляр». Львів-Москва. 1-ше вид. — 1914. 2-ге вид. — Київ. 1930.

21. «Шевченко — художник». Альбом вибраних творів. Держ. Видав. Художньої Літератури Київ. 1954.

22. М. Новицький: «Шевченко в процесї 1847 р. і Шевченкові папери». «Україна». I — II. Київ. 1925.

23. В. Антонович: «Произведения Шевченка, содержание которых составляют историческія события». (Твори В. Антоновича. Київ. 1932).

24. М. Драгоманов. «Шевченко, українофіли й соціалїзм». Львів. 1908.

25. В. Щурат: «3 життя і творчості Шевченка». Львів. 1914.

26. «Шевченко та його доба». За ред. С. Єфремова, М. Новицького та П. Філіповича. I — II. Київ. 1925 — 1926.

27. Ст. Смаль-Стоцький: «Т. Шевченко. Інтерпретації». Варшава. 1934.

28. Фїларет Колєсса: «Студїї над поетичною творчістю Т. Шевченка». Львів. 1939.

29. М. Глобенко: «Шевченко в советському літературознавствї». Збірник Фїлологїчної Секції НТШ. 1953.

30. Наталя Лївицька-Холодна: «Шлєхами Вєлєтїя». В-во М. Борєцького. 1955.

— 50 дол., проф. інж. Михайло Боровський (Вінніпег) — декляр. 50, сплатив — 45 дол., проф. Д-р Іван Розгін (Централія) — декляр. 50 сплатив — 5 дол., інж. Осип Мазурок (Едмонтон) — декляр. 50, сплатив — 10 дол., інж. Савастіян Сьомак (Іст Чікаго) — 50 дол., Петро Крупник (Піттсбург) — 25 дол., мгр. Кость Костів (Едмонтон) — 10 дол., Олекса Буулавицький (Міннеаполіс) — 15 дол., Володимир Біляев (Філадельфія) — 50 дол. та панна Оксана Соловей (Міннеаполіс) — 5 дол. Всім цим меценатам моїх друкованих праць, за їх фінансову поміч складаю найсердечнішу подяку.

Нарешті персоналові друкарні «Українська Видавнича Спілка в Чікаго» та її управителеві Михайлові Панасюкові дякую за швидке, докладне й сумлінне виконання друкарських праць у цій книжці.

Міннеаполіс, 7 січня 1961 р.

Віктор Доманицький,
автор.

БІБЛІОТЕКА НАЦІОЛОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВИЙШЛИ З ДРУКУ

Випуск I.

«НАЦІОТВОРЧА РОЛЯ ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ». Промова на ювілейних урочистостях з приводу 250-ліття смерті гетьмана І. Мазепи в Детройті, Міннеаполісі та Вінніпезі. З передмовою проф. д-ра Яр. Рудницького. З портретом Гетьмана роботи арт. мал. О. Булавицького. Накладом автора. Чикаго. 1960. стор. 50. Ціна 2 дол.

Випуск II.

«ТАРАС ШЕВЧЕНКО» (синтетично-націологічні студії його життя й творчости). З 4 автопортретами Шевченка й 27 малюнками. Накладом автора. Чикаго. 1961. стор. 116. Ціна 2 дол.

ДРУКУЄТЬСЯ:

Випуск III.

«ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАУКИ ПРО НАЦІЮ». Накладом місячника «Самостійна Україна». Чикаго. Біля 100 стор. Ціна 2 дол.

Головний склад видань:
VICTOR DOMANUSKYJ,
653 Erie Street, S. E.
Minneapolis 14, Minn., USA.